

JOAQUIM TORRENS-IBERN

(1909-1975)

Títol original: Joaquim Torrens-Ibern (1909-1975)

Republicà, catalanista, exiliat, pioner de l'estadística industrial i la investigació operativa.

Presentació de Maria Salamero

Textos de Maria Clara Torrens, Joana Torrens, Jaume Bassa, Albert Corominas, Núria Albertí i Guillermo Lusa

Coordinació: Guillermo Lusa i Elisenda Rosanas

Coordinació de la col·lecció: Pau Verrié, Guillermo Lusa, Jordi Renom, Laura Ivern i Elisenda Rosanas

Fotografies i il·lustracions procedents de l'arxiu de la família Torrens Mazzei.

Col·lecció "Enginyers il·lustres", núm. 13

Primera edició: juny de 2025

© Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya

© Dels autors dels textos

Disseny gràfic: Carles Ivanco

Maquetació: Carles Grau

Imprès pel Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya

Edició impresa: ISSN 3081-1767

Edició electrònica: ISSN 3081-1775

DL B 11731-2025

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars.

Sumari

<i>Presentació</i> per Maria Salamero Sansalvadó	5
<i>1- Joaquim Torrens-Ibern, el meu pare</i> per Maria Clara Torrens Mazzei	6
<i>2- Joaquim Torrens-Ibern, el meu germà</i> per Maria Joana Torrens Ibern	16
<i>3- La vida i l'obra de Joaquim Torrens-Ibern i la Fundació Torrens-Ibern</i> per Jaume Bassa Pasqual	20
<i>4- Joaquim Torrens-Ibern, professor excepcional</i> per Albert Corominas Subias.....	34
<i>5- Annexos</i>	
<i>Fragments d'Els somnis d'un exiliat. Biografia novel·lada d'en Joaquim Torrens-Ibern.</i> <i>Autora: Núria Albertí Martínez de Velasco. Editorial Àrtic, 2017.....</i>	46
<i>Alguns documents relatius a l'activitat politicocultural de Torrens-Ibern al París de 1945-1949:</i> per Guillermo Lusa Monforte.....	50
<i>Col·leccio 'Enginyers il·lustres'</i>	62

Presentació

Maria Salamero Sansalvadó

Presidenta de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya

Joaquim Torrens-Ibern es va titular en Enginyeria Industrial el 1932. Un any després, als locals de l'Associació d'Enginyers Industrials va pronunciar una conferència titulada "Qüestions d'ensenyament tècnic". El contingut provenia del treball que havia fet al si de la Comissió de Reforma on havia participat com a representant de l'Associació d'Alumnes de l'Escola.

Torrens-Ibern havia fet evidents les seves inquietuds cap als problemes col·lectius des de la seva època d'estudiant d'enginyeria i dies després d'aquesta conferència, Torrens va entrar a formar part de la Junta Directiva de l'Associació, com a president de la secció d'Economia.

Amb aquest perfil, Joaquim Torrens-Ibern no podia faltar a la col·lecció de publicacions, "Enginyers il·lustres". Mostrem, així, el nostre interès i compromís per conèixer, reconèixer i difondre les activitats dutes a terme pels nostres associats, especialment aquells que van tenir un paper destacat en el progrés tècnic, social, polític, educatiu i econòmic de la Catalunya dels segles XIX i XX, i que han contribuït al prestigi de la professió amb les seves trajectòries. I Torrens-Ibern té precisament una trajectòria exemplar i compromesa: amb les llibertats, el republicanisme, la llengua i, també, l'enginyeria.

Durant la guerra civil, Torrens-Ibern –que era simpatitzant de la Unió Socialista de Catalunya– va defensar consegüentment la legalitat republicana, col·laborant en una de les fàbriques posades en marxa per la Comissió d'Indústries de Guerra, i amb la publicació d'un llibre sobre bombes per a la

Junta de Defensa Passiva de la Generalitat. El febrer de 1939 va passar a França, i s'hi va quedar exiliat durant deu anys, anys en què va passar per moments difícils i peril·losos, però que al final va dedicar a participar en diverses publicacions polítiques i culturals de l'exili, i a formar-se com a enginyer especialitzat en Estadística. El 1949 va tornar a Catalunya, i va desenvolupar diversos treballs com a assessor, i el 1953 va entrar com a professor supernumerari (és a dir, en una situació precària) a l'Escola d'Enginyeria Industrial de Barcelona.

El 1960 va arribar a catedràtic d'Estadística Fonamental i Aplicada. Va fer una tasca insòlita per l'època: explicava matèries noves a les quals havia contribuït amb les seves investigacions originals. Va fundar una revista, els *Cuadernos de Estadística Aplicada e Investigación Operativa*, en la qual van publicar ell i els seus deixebles més avantatjats.

Torrens-Ibern va morir el 1975, després d'una operació quirúrgica senzilla. Les seves inquietuds, la seva trajectòria, la seva obra, el seu caràcter i el seu llegat científic i personal són explicats amb més detall als articles que conformen la present publicació, que posen de manifest la vàlua acadèmica, professional i humana de Joaquim Torrens-Ibern.

Joaquim Torrens-Ibern, el meu pare

Maria Clara Torrens Mazzei

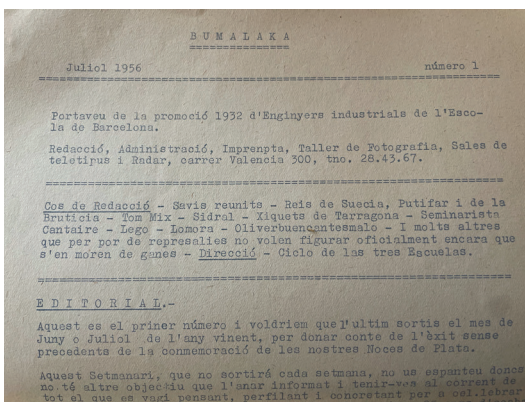
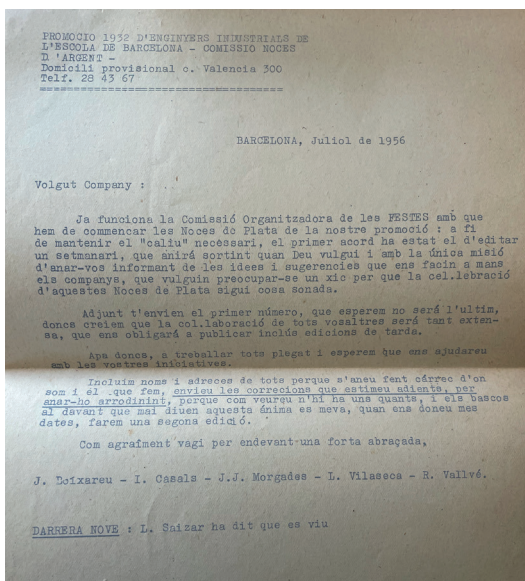
Recordo el meu pare com una persona que no deia mai que no, amic dels seus amics, bromista però alhora molt seriós. Sempre somreia. I era un home avançat als seus temps. Una mostra: el guionet. Per ell era lògic poder portar el cognom del pare i de la mare, i per això escrivia a tot arreu Torrens-Ibern. Però no ho va oficialitzar i, per tant, el meu germà i jo som Torrens Mazzei.

La família Torrens Mazzei a Barcelona a la dècada dels setanta.

A casa, quan érem petits, va ser un pare de l'època d'aleshores. Quan podia venia a dinar, però normalment només el vèiem a l'hora de sopar. Sopàvem a hora francesa i, doncs, cap a les vuit o dos quarts de nou ja era a casa. Penso que en entrar a treballar a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial (ETSEIB) com a professor en la càtedra d'en Freixa va canviar una mica, ja que podia venir a dinar més sovint. I quan ja va ser titular i posteriorment catedràtic, aleshores donava classe a primera hora, de 8 a 10 més o menys, i podia arribar a sopar a hora francesa...com a ell li agradava! Aquesta organització va durar fins cap als meus tretze anys. En recordo també alguns costums: es llevava molt d'hora – jo ho he heretat- i es dutxava amb aigua freda; i no sé el perquè. Teníem molt bona relació, ja que ens agradava molt la lectura, el teatre, la música, col·leccionar segells, entre altres coses. Només en recordo una enganxada. Era un Cap d'Any, el primer que vaig passar amb amics fora de casa, es va enfadar perquè vaig arribar a casa, passades les 12. Amb el meu germà, el recordo jugant a escacs.

Unes tradicions de Nadal que recordo: el pessebre que feia, cada any amb la molsa i l'arbre que anàvem a buscar prop de Torredembarra, al Pujol, propietat dels seus pares, on hi havia una masia on estiuejava la família. Tampoc ens perdiem el concert de Sant Esteve, al Palau de la Música, que es feia cada any. També recordo els Dilluns de Pasqua. Fèiem un dinar al camp amb un amic seu pescador, en Quimet, Joaquim Valls. Eren amics des

Torrens-Ibern va impulsar una revista satírica amb un grup d'amics que es feien dir Bumalaka.

de la infantesa; havien anat a l'escola de Torredembarra. En Quimet li feia de "guardaespatlles" al pati perquè el deixessin tranquil mentre llegia! Doncs en Quimet ens cuinava una paella amb el peix que havia pescat la mateixa matinada. Si era temps de faves, en cuinàvem també 'de gitano', que eren faves a la brasa amb una salsa a base d'oli, vinagre, sal i pebre vermell. I després de dinar, jugàvem a futbol. Un any, també s'hi va sumar: no m'ho podia creure!

Ell era el gran de sis fills; va tenir un germà i quatre germanes, però una d'elles va morir als tres anys de febres de malta. Ell també les va agafar, però se'n va sortir.

Va néixer el 1909 a la casa pairal de Torredembarra, davant l'església. El meu avi ja era avançat als seus temps i a l'època, i va voler que estudiessin tots, noies incloses. Es van anar canviant de residència per seguir-los amb els estudis: van viure a Tarragona, amb el batxillerat del meu pare i, després, a Barcelona. Conec pocs detalls de la seva joventut, però sé que una de les primeres compres que va fer va ser una càmera de filmar. Vaig localitzar una pel·lícula que la guarden a la Filmoteca: és una filmació de la família a la platja i, sobretot, la part interessant, és la del roquer de Torredembarra abans que fos "destruint" per fer-hi el port. Jo no hi he posat mai un peu en senyal de rebel·lia per haver malmès, entre altres indrets, la Roca Foradada, joia del roquer.

Amb els amics, també jugava a futbol i vaig trobar un petit escrit on explicava els passos que havien fet per localitzar un terreny per a poder-hi jugar. Sé que es reunia amb els amics de la mateixa promoció en un grup anomenat Bumalaka, amb els quals editaven una revista satírica a l'escola. El primer número data del juliol del 1956 i en guardo la carta de presentació que signen Boixareu, Casals, Morgades, Vilaseca i Vallvé. Més o menys cada any es reunien per un dinar amb les famílies respectives i en finalitzar es posaven a cantar un petit himne inventat per ells... era graciós veure uns "senyors enginyers" cantant aquest himne!

El meu pare va acabar Enginyeria el 1932 i, de ple, l'enganxa la Guerra Civil Espanyola i, després, la 2a Guerra Mundial. Són un parèntesi a la seva carrera i marquen, com explicaré més endavant, tota la seva vida i fins i tot el seu caràcter.

Va morir abans d'hora, d'una complicació en una operació d'una hèrnia, en una clínica privada. No hi havia metge de guàrdia, ni adrenalina, i el que havia de fer un ingrés de tres dies, calculant els dies per no interferir amb les classes de l'escola d'enginyers va resultar la seva darrera experiència. Potser ara ho hauríem denunciat, però en aquell moment, no ho vaig creure útil i hauria estat molt dolorós per la meva mare.

Torrens-Ibern de camí a una conferència a Madrid on defensava que els enginyers havien de fer pràctiques.

Joaquim Torrens-Ibern, amb alguns altres homes al camp de treballadors, després de sortir d'Argelers. 1941.

Joaquim Torrens-Ibern vestit de militar el 1931.

Un home marcat per les guerres

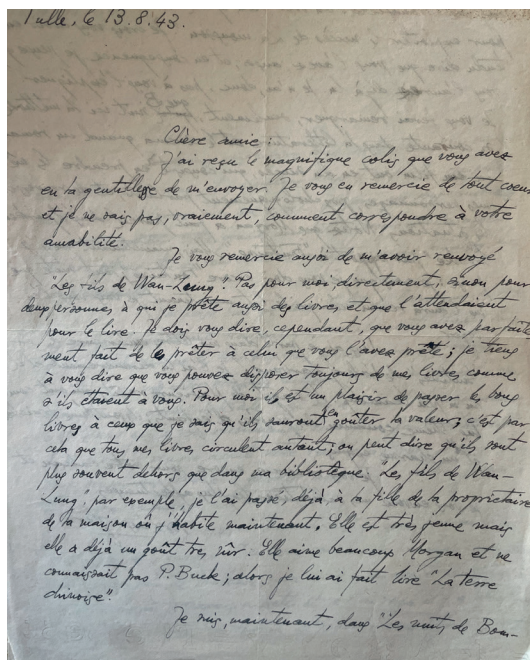
El pare mai no em va explicar massa les vivències de la guerra fins que jo m'hi vaig interessar arran dels llibres que llegia i vaig començar a demanar-li detalls jo mateixa. Com em penedeixo de no haver-ho fet abans! Ell no volia explicar-ho perquè esperava que no ho tornéssim a viure mai, era un idealista! Amb aquest tema vaig començar a tenir-hi una relació més íntima.

Sé que ell va lluitar al costat dels republicans i des de la seva posició va aconseguir salvar el seu germà, en Josep Maria, d'un possible afusellament, ja que estava enrolat amb els nacionals. En Josep Maria va ser pres a Barcelona i el meu pare el va defensar. Tot i això, no va tenir sort, pel fet que poc temps després, encara no se sap ben bé on, amb un grup de soldats joves es van refugiar en una caseta de camp que van volar pels aires i cap se'n va sortir. Durant molts anys, al costat de l'església de Torredembarra hi havia el nom dels qui havien mort a la guerra i el nom del qual hauria estat el meu oncle hi sortia. Fa uns anys, amb la instauració de la democràcia es va eliminar.

El meu pare es va exiliar quan els nacionals van entrar a Barcelona. Era capità d'infanteria i va marxar a França, on -com molts d'altres- va patir l'exili, així com les conseqüències de la 2a Guerra Mundial. Va passar per diversos camps de concentració (Argelers i Septfonds, entre d'altres). Pel que m'havia explicat la mare, ja que ell no en parlava, a Argelers intentava ocupar-se dels catalans que hi havia. A l'últim camp on va estar, no sé quin, organitzava activitats culturals tot i les penúries. Gràcies a aquesta actitud va poder passar a ser un cap de treballadors i, d'aquí, a una empresa d'armament.

Joaquim Torrens-Ibern,
en una fotografia del 1931.

Torrens-Ibern i Rachel Mazzei van començar
la seva relació amb cartes com aquesta.

Exili, cartes, lectura i amor

Després dels camps de concentració, el meu pare, va aconseguir anar a viure en una casa compartida a Brive. S'allotjava en una habitació del segon pis i a la planta baixa, hi vivia la meua mare amb una família jueva. La Rachel Mazzei Bousson tenia cura dels dos fills. Com es van conèixer, és una història de pel·lícula: un dia que els alemanys o els francesos col·laboracionistes feien una batuda pel barri, el meu pare va escapar-se amb un amic. Uns dies després, el pare dels nens va dir a la meua mare que si l'aturaven digués que "a l'espanyol no el coneixia de res". Ella, però, independent i jove, va passar-li una nota per sota la porta per si necessitava alguna mena d'ajuda. El meu pare va tornar l'endemà i al cap d'uns dies li va respondre el missatge amb un agraïment. Li afegia, també, que havia vist que molt sovint la veia llegint i que ell en aquell moment no se'n podia comprar i que trobava molt a faltar poder llegir. Tota la seva amistat, doncs, va començar a través de la lectura.

Des de l'època dels camps de concentració, el meu pare va anar escrivint contes en francès. Més endavant, el meu pare va comentar-li a la Rachel i li va demanar si els podia corregir, ja que el seu francès no era del tot correcte. Un temps després, el pare se'n va anar a viure a Tulle i ella, com que a la ciutat també es complicava, se'n va anar amb la mateixa família a una casa força aïllada de camp. Es van continuar cartejant i ella li enviava llibres, roba i menjar. Amb la meua mare no van començar a sortir junts fins acabada la guerra. Tots dos, per separat, se'n van anar a viure a París. El meu pare hi va anar per feina, contractat per una empresa de 'freses i engranatges'. Paral·lelament, va estudiar al Conservatoire National des Arts et Métiers (CNAM) per treure's el títol d'Estadística. Aleshores, la meua mare ja no cuidava els nens i

Menú del casament de Joaquim Torrens-Ibern i Rachel Mazzei, el 10 de juliol de 1948.

treballava d'infermera per a nens orfes a la Creu Roja. No tinc clar com es van tornar a trobar, però el cas és que ho van fer. Tot el que sé ho he sabut, sobretot, per les cartes que hem trobat un cop morts tots dos. Quan es va morir el meu pare sí que la meva mare va explicar un xic més, però abans no m'havia dit mai res.

Tots dos germans vam néixer al barri de Gràcia de Barcelona tot i que aleshores vivíem a Horta. Després ens vam traslladar i vam viure uns anys al carrer Provença on vam estar fins a l'any 1978, al costat de la fàbrica Myrurgia.

Els meus pares, com s'ha dit abans, es van conèixer a França i van casar-se allà, el 10 de juliol de 1948, i el 1949 es van traslladar a Catalunya. El meu pare va voler tornar, ja que el seu pare estava força delicat i "la seva terra" el cridava.

Poc després de tornar, va néixer el meu germà, tot just abans que morís l'avi, Josep M. Torrens. La meva àvia es va quedar vídua, doncs, vídua vivint a Torredembarra amb la meva tieta M. Joana. El meu pare, tot i tenir una oferta de feina a l'Argentina, va preferir quedar-se prop de la seva mare i germana petita. Va, doncs, buscar feina a Catalunya. El seu amic de batxillerat, fill de la Maso, que va ser enginyer industrial, empresari i professor a l'ETSEIB, Josep Maria Panadès, el va ajudar a trobar una feina a Barcelona o al seu entorn, no ho sé massa.

No tot van ser, però, flors i violes. Al contrari. En aquesta feina hi va ser uns anys, però després va venir una crisi i van estar a punt de marxar a Veneçuela, on un altre amic, en Solanes, metge de Tarragona, s'hi havia exiliat. Precisament el llibre *Els*

Torrens-Ibern afaitant-se a casa amb el seu fill mirant.

somnis d'un exiliat es basa en les cartes que es van anar enviant en Solanes amb el meu pare i en la correspondència entre la meva mare i el meu pare. Altre cop, però, Panadès va ser clau per ajudar-lo a trobar feina. Durant aquest període d'incertesa, el meu germà, la meva mare i jo vam marxar uns mesos a casa dels avis francesos perquè aquí no teníem diners per viure. Són detalls que he descobert gràcies a les cartes que he trobat. És un material que la meva mare em va deixar a mi perquè sabia que el meu germà no ho valoraria i és tot un descobriment. També, després que morís, he sabut que els estudiants, a l'escola d'enginyers, li van posar el sobrenom de 'capellanet'. Resulta que els cursos d'estadística els guardava en fitxes i carpetes petites de pell marró que, de lluny, sem-

blaven un missal. D'aquí, el nom. Em va fer molta gràcia! Amb la mare també fèiem broma.

Ah! I també rèiem amb la meva mare perquè a més de professor a l'Escola d'Enginyers va ser-ne a l'Escola d'Administració d'Empreses, com a professor no numerari, i a la Facultat de Psicologia. En aquesta última, a diferència de la d'Enginyers, hi havia moltes més noies que nois. A vegades, trucaven alumnes a casa i jo feia de telefonista. I aquí l'anècdota: quan era un alumne d'enginyeria els havia de respondre que tenia hores de dubtes a l'escola. En canvi, si trucava una alumna de Psicologia... s'hi posava!

La llengua i Catalunya

Diria que el meu pare es definia com una persona catalana, europea i republicana. A la seva cartera, hi portava un trosset de bandera republicana, una foto de la meva mare, una de la seva i una de la seva germana petita, la meva tieta Maria Joana.

L'any 1973 van decidir fer construir a Torredembarra una casa "com a casa pairal", on visc jo ara, tot i tenir ja casa perquè havia tingut un net. Va ser el primer a posar la senyera catalana un cop acabada la teulada. Això sí que ho va poder veure. La casa, acabada, malauradament, no.

El pare deia que des de Catalunya "es podia veure el món". Sempre, però, des d'un caràcter pacífic. Sempre. Era una persona totalment contrària a la violència i sempre mirava de trobar un camí beneficiós per tothom. No li agradaven les batalles absurdes en qualsevol circumstància.

Va estar vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans i a Òmnium Cultural i, de fet, promovia molts intercanvis entre França i Catalunya a través d'una associació hispanofrancesa (Association hispano-française de coopération scientifique et technique) que, malgrat tenir la seu central a Madrid (per motius de legislació), operava, com a delegació des de Catalunya amb la intenció de fer cooperació científica i tècnica així com facilitar l'estada d'estudiants a universitats franceses. La va impulsar ell amb el suport del cònsol francès a Barcelona, de qui no en recordo el nom.

A casa sempre havíem parlat català i francès. De fet, amb el meu germà, de petits, teníem una "llengua pròpia" en la qual barrejàvem el francès, el castellà i el català.

Sí que era, però, un gran defensor de la llengua. Li costaria acceptar i estaria preocupat per la situació actual del català. Així com jo també el defenso, però no em preocupa que em parlin en castellà i penso, més aviat, que qui no el parla, ell s'ho perd i perd una gran riquesa cultural.

Una mostra, d'aquest compromís, n'és que a la mare ja li va ensenyar el català quan eren a França. Vaig trobar una llibreta amb la qual li feia les classes! En traslladar-se, ja va poder entendre les converses de la gent. Ella tenia accent i utilitzava algunes expressions afrancesades, però se'n sortia molt bé. Una anècdota divertida que explicava és que va arribar a l'hivern i es va sorprendre que tothom tingués problemes digestius perquè sentia molt que estaven 'constipats', que en francès, té un altre significat, fins que el pare li va dir que volien dir "refredats".

Pel que sé, a l'Escola d'Enginyers va ser el primer a proposar, a l'últim claustre on va assistir, que es poguessin fer les classes en català. Tampoc no m'ho havia explicat mai, això. Ho vaig descobrir justament buidant el seu despatx a l'escola, després de morir, l'any 1975. En un calaix vaig trobar la proposta que devia ser del gener o el febrer abans de l'operació.

I en una carta preparada per si aquesta operació no anava bé i on ens explicava el repartiment de l'herència amb el meu germà, ens demanava que parléssim català als nostres fills.

De pare enginyer...

Durant un temps vaig ser moltes vegades 'la filla de', sobretot a l'escola d'enginyeria. Jo ho vaig estudiar perquè m'interessava, però no va ser la meva primera opció, no. De fet, hauria preferit fer informàtica, però me n'havia d'anar a Toulouse i era una època en què una noia sola no s'estilava que marxés a l'estranger. El meu germà, en canvi, ja feia medicina a Nancy, prop d'on vivien els meus avis francesos. Als pares els vaig dir que ho provava, això de l'enginyeria industrial, però que si no m'agradava, jo també marxaria! Però me'n vaig sortir i em va agradar. He intentat sempre poder fer la meva sense que el cognom interferís, però no sempre ha estat possible, clar. Suposo que al pare li agradava que hagués estudiat el mateix; això no obstant, no m'ho va dir mai. Jo vaig ser, em sembla, la cinquena o setena dona enginyera industrial a l'ETSEIB i el meu pare, professor i catedràtic d'estadística de l'escola, era conegut i tinc unes quantes anècdotes.

Per exemple, el professor Panadès, que ja he explicat que va ser de gran ajuda per la trajectòria del pare, es va enfadar perquè no em vaig presentar a l'examen de Calor i Fred, poc després de la mort del pare. Ell volia que hi anés igualment i m'hagués, segurament, ajudat, però jo volia treure la meva nota i no pas tenir privilegis per ser filla de Joaquim Torrens-Ibern... sent noia encara es notava més. Al final, hi vaig anar al setembre.

Però encara en recordo una altra, i que té relació amb el mateix. A l'assignatura d'Economia, el professor Orbaneja em va posar un punt més per ser filla del meu pare. Tot i dir-li que no ho volia, no ho vaig poder discutir. A més a més, jo sabia, que el meu pare "estava en deute moral" amb ell, ja que tots els catedràtics en guanyar la respectiva càtedra havien de jurar fidelitat al règim del General Franco, cosa que el meu pare no hauria fet mai. Quan va guanyar la Càtedra d'Estadística, el professor Orbaneja (tot i ser cosí de Primo de Rivera, em sembla) li va dir de no preocupar-se i el dia del jurament el va excusar dient que estava malalt. El va disculpar.

Era íntegre, sí.

Maria Clara Torrens Mazzei amb els seus pares, Joaquim i Rachel a Barcelona.

Joaquim Torrens-Ibern, el meu germà

Joana Torrens Ibern

Joana Torrens Ibern ha fet 100 anys aquest 2025. Viu en una residència a Barcelona i des que hi va entrar ha anat recollint les seves memòries en una llibreta, una proposta de la seva neboda Montse, filla de Montserrat Torrens Ibern. Amb aquest llegat, hem adaptat el contingut i hem construït un relat sobre el seu germà.

Jo soc la sisena filla del matrimoni Torrens Ibern, però només vaig conèixer quatre germans: en Joaquim, la Montserrat, en Josep Maria i la Cristina. En Josep Maria va morir a la Guerra quan jo era una nena. Em portava força anys amb ells, i per això, m'agradava molt empipar-los.

En Joaquim, al costat de la Montserrat, va ser el meu padrí. Ell també havia estat el padrí de la Dolors, que va morir als tres anys. Recordo que explicaven que en Josep Maria volia ser-ho meu. "Jo no ho he estat", es veu que deia. També recordo que tot sovint jo deia "tinc tres mares" perquè a més de la mare, hi comptava l'Angeleta – la minyona – i la Montserrat. Aleshores vivíem a la casa pairal de la Torre, al carrer Major de Torredembarra. Passàvem estones a les golfes, pelant i trencant ametlles, ja que fins que no havíem fet la feina, no podíem anar a la platja. També recordo que sovint venia l'antiquari Castell Arnau per si volíem vendre mobles isabelins que els nou-rics volien. Sempre deia que per sis cadires de l'anomenat *quarto de la reina*, ens muntaria el pis de Barcelona!

Els dos germans,
Josep M. i Joaquim,
de petits.

També hi vam viure, a Barcelona. Hi havia una galeria que donava al menjador i a l'habitació meva, de la Montserrat i de la Cristina. El passadís que sortia del menjador conduïa a la cuina, l'habitació dels pares i la de l'Angeleta. Per l'altre costat, hi havia l'habitació dels nens.

Abans de la Guerra anava a una escola de monges, però vaig passar a l'escola pública, i en català a Vic, ja que la Guerra la vam passar allà. Com que la Montserrat era mestra allà, un tinent de la guàrdia civil li va recomanar marxar de la Torre, durant el conflicte. I quin fred que hi feia! Ens sortien penellons i tot, suposo que fèiem servir poc l'estufa. Vivíem una mica apartats, a la carretera de Gurb i per fer els menjars, el meu pare connectava l'electricitat al fil per cuinar en un foc elèctric que també havia muntat ell.

Des d'allà, vam viure les penúries de la guerra. Ni els meus pares ni jo no sabíem que el meu germà Josep Maria havia estat pres 'al Barco' per ser de dretes; jo me'n vaig assabentar de casualitat i les meves germanes em van fer prometre que no els ho diria als pares. No ho vaig fer mai. En Josep Maria va acabar morint amb els nacionals i en Joaquim, de bàndol contrari, va haver de fugir a França. Ell era més aviat d'esquerres o més aviat era català! Va ser allà, a la Sorbona, que es va treure el títol d'Estadística. Ell ja era enginyer industrial i, quan va tornar a Barcelona, va ser catedràtic a l'Escola d'Enginyers.

No tinc molts records amb en Joaquim, però algun, sí. Per la mona, en Joaquim em donava llibres que jo he regalat als meus renebots. Amb un llibre també hi tinc un record dolç, del meu germà. Teníem una fotografia on sortíem en Josep Maria, amb el rellotge que li havien portat els reis, i jo amb *El llibre de les bèsties*. Al Joaquim li havien portat la màquina de retratar. Als altres no ho puc deduir, però el llibre, era del Joaquim. També tinc al cap una altra anècdota que fins i tot he explicat a la Maria Clara, i ella no la sabia. Quan era jovenet, va anar a Manresa a casa dels tiets i amb el seu cosí van anar a jugar a futbol. Mentre jugava, li van prendre l'americana!

Joaquim Torrens-Ibern a la platja amb un amic, Enric, el 1934.

La vida i l'obra de Joaquim Torrens-Ibern i la Fundació Torrens-Ibern

Jaume Bassa i Pasqual,

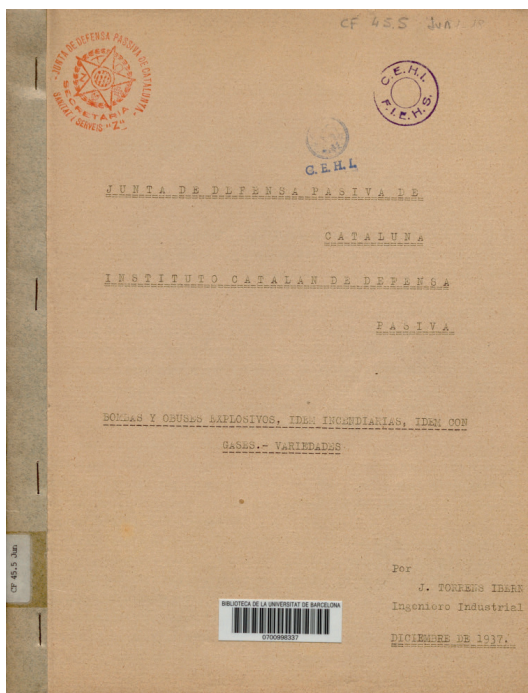
*Expresident de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya
i expresident de la Fundació Torrens-Ibern*

Amb motiu de la commemoració del cinquantenari de la mort del professor Joaquim Torrens-Ibern, enginyer industrial, catedràtic d'Estadística a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, intentaré exposar breument qui va ser, com va viure i què va fer, d'acord amb la documentació disponible, les referències i opinions expressades pels seus alumnes, i la meua pròpia experiència i record. També explicaré com es va constituir i quines activitats va dur a terme la Fundació Torrens-Ibern.

Simplificant molt, m'agrada presentar Torrens-Ibern com a exemple i model de ciutadà català culte del primer terç del segle XX, home de ciències però amb curiositat universal, amant del progrés, enamorat de la seva pàtria i de la seva llengua. Polifacètic. Un savi del noucentisme dedicat a la docència, que desitjava un país endreçat, civilitzat i lliure, i que maldava per construir-lo. Però la seva vida, com la de tots els de la seva generació que configuraren aquest model, va patir, abans que pogués arribar als trenta anys, els efectes de la bogeria fratricida que anorrea tants esforços i la persecució franquista que foragità del país els millors sense contemplacions. Sort que tornà i que tingué encara temps de treballar de valent entre nosaltres. Després, una mort inesperada ens en privà de nou, en el moment més fructífer del seu mestratge.

Joaquim Torrens-Ibern va néixer a Torredembarra el 24 de febrer de 1909. Va morir a Barcelona el dijous 20 de març de 1975, als 66 anys, degut a una embòlia postoperatoria, després d'una intervenció quirúrgica d'hèrnia. Per no perdre classes va triar fer-se operar el dilluns 17 de març de 1975, poc abans de Setmana Santa, ja que la Pasqua queia al 30, i així -calculava ell- podria fer la convalescència en dies no lectius.

La seva infància i adolescència transcorren a Torredembarra, on la família posseïa terres dedicades a l'agricultura. La casa pairal es troba al centre del nucli antic, a la plaça del castell, al costat de l'església. Una part de les propietats varen haver de ser venudes pel pare per traslladar la família a Tarragona, i més tard a Barcelona, per tal que els dos fills barons poguessin estudiar el batxillerat i anar a la universitat. Joaquim segueix a l'Escola de Barcelona els estudis d'enginyer industrial, que acaba l'any 1932. D'estudiant es va distingir per la seva afinitat amb la Unió Socialista de Catalunya, probablement per la seva amistat amb Rafael de Campalans, també enginyer industrial. (Campalans va morir el 1933 a la Torre, on passava uns dies invitat pel seu amic; s'ofegà al mar tot i ser un bon nedador, les onades el van empenyer contra les roques).

Torrens-Ibern, Joaquim (1937)
Bombes i granades explosives,
ídem incendiàries, ídem amb gasos,
varietats.
Conferència pronunciada
a l'Institut Català de Defensa Passiva.

L'any 1932 Torrens va començar de professor a l'Escola de Teixits de Canet de Mar, i va ser-ho fins el curs 1936-37. Coneixem l'esborrany d'un seu document, amb correccions manuscrites, datat a Canet de Mar l'octubre de 1933, dins els treballs preparatoris del Congrés Internacional d'Ensenyament Tècnic de 1934, on planteja diverses qüestions que mostren una especial maduresa als 24 anys. Hi proposa reformes de l'ensenyament tècnic i de la universitat que cent anys després encara estan pendents.

L'any 1934 és elegit membre de la Junta de l'Associació d'Enginyers Industrials, presidida per Ramon Barbat i Miracle, i forma part del grup d'enginyers que, vivament interessats per les qüestions econòmiques, s'acaben constituint en Secció d'Economia. Hi són també Carles Pi i Sunyer, Estanislau Ruiz i Ponsetí, Lluís Creus i Vidal, Antoni Robert Robert, Eusebi Casanelles, Ferran Cuito, Josep Borrell i Macià.

Esclata la guerra. Sembla que Torrens-Ibern col·labora en una fàbrica d'armament; i potser que aquest fos l'inici del seu interès pel control estadístic de la qualitat. També és possible que, tant aquest fet, com el llibre que publicà l'any 1937 sobre bombes per a la Junta de Defensa Passiva de la Generalitat¹ fossin causa important del seu posterior exili. Així, la guerra marcà el començament d'un parèntesi de 16 anys en la seva carrera. Tres anys de guerra, deu anys d'exili i tres anys més d'incertesa a la tornada. Tot i això, amb esforç i sacrifici, va saber treballar per reprendre la seva vocació: la docència i la recerca.

Va entrar a França el dia 2 de febrer de 1939 i hi va viure anys molt difícils, amb perill de mort sota l'ocupació alemanya. Tot un pelegrinatge: Argelers (uns tres mesos), Agde (uns dos mesos), després, Montolieu, Bram, Septfonds, Brive (1940-41), St. Antoine (fins a l'octubre de 1941, camp de treballadors, prop de Bordeus), Tulle (octubre de 1941, prop de Brive, any difícil), París març de 1945. Acabada la guerra mundial, Joaquim Torrens-Ibern s'estableix a París, on pot establir la seva situació, treballar i estudiar. Ho fa a l'École d'Arts et Métiers i a l'Institut de Statistique de la Universitat de la Sorbona, on es gradua com a Statisticien diplômé l'any 1946. A partir d'aquell moment, el seu camp de treball professional seria sempre més el de l'Estadística. Havia superat els temps d'estretor i encetava una època d'estudi i de contactes amb professors francesos. Fa amics. Cal destacar el professor d'Estadística, Jean Mothes, i el d'Investigació Operativa, Arnold Kaufmann.

Malgrat els entrebancs de l'exili, s'esforçava de valent en la tasca científica, amb esperit de treball i moral emprenedora. L'any 1946 publicà un notable article, "L'organització de l'estadística econòmica", on fa un balanç de la ciència estadística aplicada a l'economia catalana. Una prova de la diversitat dels seus interessos intel·lectuals. A més de la dedicació científica, Joaquim Torrens-Ibern desenvolupa a París una important tasca política i cultural. Hi hagué per als exiliats moments d'esperança de recuperar les institucions i retornar al país, esperances que més endavant es varen veure totalment frustrades. A partir de 1945, Torrens-Ibern es mantenia en contacte amb personatges de la cultura a l'exili com Carles Pi i Sunyer, Josep Carner, Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer, Antoni Rovira i Virgili, i participava dels seus neguits i de les seves expectatives. El govern de la Generalitat organitzà cursos de català sota la direcció de Pompeu Fabra i promogué diverses conferències sobre temes històrics, polítics, culturals i econòmics en diverses ciutats franceses. Es repregué la *Revista de Catalunya* i se'n publicaren els números 102, 103 i 104, fins que a finals de 1947 les dificultats econòmiques van tornar a aturar-ne l'aparició. Joaquim Torrens-Ibern formava part del comitè de redacció al costat d'Armand Obiols (redactor en cap), Josep Carner, Pompeu Fabra i Just Cabot. Torrens-Ibern també va ser secretari de Cultura Catalana, dins d'un Consell Directiu que presidia Lluís Nicolau d'Olwer. N'era President d'Honor Pompeu Fabra. A partir de 1947, Torrens-Ibern va ser secretari general del Casal Català, i el 1948 membre del Comitè Executiu de l'homenatge a Pompeu Fabra. Col·laborà a *Quaderns* i a *Foc Nou*.

Però a mesura que anà passant el temps, i ja decisivament a partir de les acaballes dels anys quaranta, s'anà fent evident que els fins aleshores aliats contra Hitler s'enfrontaven en l'anomenada guerra freda, i que als occidentals els interessava estratègicament el manteniment del franquisme. La pèrdua de les esperances d'enderrocar el règim provocà un enorme desengany en el conjunt de les forces oposidores, cosa que les reduí a la mínima expressió o a la desaparició. L'any 1949, carregat de coneixements, coneixences i experiències, Torrens-Ibern decideix tornar a Catalunya. Aquell any, a París, es casa amb Rachel Mazzei, filla d'italià i belga, nascuda a Brusselles. Van tenir dos fills, Josep Maria, nascut a Barcelona l'any 1950, que és metge a Nancy, i Maria-Clara, nascuda a Barcelona el 1953, enginyer industrial com el seu pare. A Barcelona farà, a la llarga, una gran tasca científica i patriòtica. De moment, però, ha de treballar d'assessor del grup d'empreses Suñer de Sabadell, d'on era director tècnic Josep Panadés i Barberà, fill de la comarca del Tarragonès, professor de l'assignatura "Aplicaciones industriales del calor" a l'Escola d'Enginyers Industrials. Panadés, també represaliat, havia aconseguit, no sense entrebancs, arribar a ser catedràtic. Per aquell temps Torrens-Ibern va preparar un article, en francès, sobre les sorres de foneria, que es publicaria més endavant, "Analyse factorielle des sables de moulage". El curs 1953-1954 s'incorpora a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona com a professor supernumerari. De seguida dona a conèixer nous vessants de l'Estadística, i ja fins a la seva mort fa arribar el seu mestratge, rigorós i responsable, i a la vegada afable i bonhomíós, a moltes generacions d'enginyers industrials, força dels quals es deixen seduir per la ciència estadística i les seves aplicacions pràctiques. Em cal dir, de passada, que jo vaig ser alumne seu, ja que vaig cursar la carrera entre els anys 1952 i 1957, i que a la meva promoció tothom es va adonar que Torrens-Ibern era un savi,

però pocs van tenir voluntat i constància per seguir amb tot profit el seu mestratge; jo no formava part d'aquest grup afortunat, si bé -com la majoria- vaig aprendre prou per assimilar les nocions bàsiques, aprovar l'assignatura, passar cursos i acabar la carrera. No podia ni imaginar que no trigaria a trobar-me de nou amb el mestre i que col·laboraria en algunes de les seves iniciatives, com explico més endavant. Molts alumnes de Torrens-Ibern d'aquells anys cinquanta no en tenen el record d'un professor brillant, més aviat goso dir que al contrari, que el van considerar sempre un professor segurament savi, però apocat, a qui costa de seguir, no solament per la dificultat intrínseca a l'assignatura, sinó potser perquè sembla que parli insegur. Aquest assumpte, alguna vegada, provocava autèntica confrontació. Algun dels seus bons alumnes (i bons amics meus, que el varen conèixer molt millor que jo) lamentaven que es pogués donar aquesta versió, diguem-ne apocada, del professor. El fet és que a molts dels que varen acabar la carrera els anys 1957, 1958, 1959, els semblava que Torrens-Ibern havia estat un professor savi, però obscur, que explicava un garbuix -que no tots entenien- de "quartil·les" i de "xi quadrat".

La gent que hem viscut la guerra i la postguerra coneixem molts casos de personalitats notables sotmeses a la vigilància inquisitorial que separava els "adicto al régimen" dels "no adicto". Aquests últims havien de fer mans i mànigues per tirar endavant i passar desapercebuts. Treballar i callar. Torrens-Ibern era només un professor supernumerari a qui es podia fer fora en qualsevol moment per qualsevol denúncia, fonamentada o no. Jo crec que des del 1949 fins al 1960 aquesta situació el va inhibir molt i no va poder exterioritzar l'enorme personalitat que portava a dins. Finalment, a partir de 1960, Joaquim Torrens-Ibern és titular de la càtedra "Estadística Fundamental y Aplicada". L'ajuda en gran manera

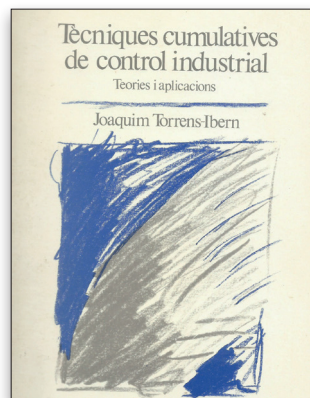
a incorporar-s'hi Enric Freixa, professor de Probabilitats i Estadística, que coneix què ha fet Torrens aquí abans de la guerra i què ha estudiat i publicat a França. Freixa passa a la càtedra de Motors Tèrmics, però segueix de professor de Probabilitats. Però Torrens-Ibern no és un professor que limiti la seva dedicació a fer conèixer en profunditat els abstractes conceptes de l'Estadística. Des del primer moment, mostra gran interès per l'aplicació pràctica dels coneixements teòrics a la gestió de la producció i a l'economia de l'empresa. I així, des de l'any 1957, col·labora activament amb l'Institut de Economia de la Empresa, i posa en marxa, patrocinat per aquest Institut, el "Seminario de Estadística Aplicada e Investigación Operativa". I a partir de l'any 1959, quan es crea la Escuela de Administración de Empresas, que ofereix cursos de postgrau, Torrens-Ibern esdevé -fins a la seva mort- professor i degà de "Técnicas Matemáticas de Dirección i d'Ejercicios de Simulación (Business Games)", i de "Dirección de la Producción". En ocasió d'una d'aquestes iniciatives de promoció de l'aplicació de les tècniques modernes de gestió a la indústria, el vaig retrobar. Encara no havia acabat l'últim curs de carrera, jo ja treballava com a enginyer industrial en una empresa del Poble Nou, Iberia Radio, on dirigia l'oficina tècnica i la producció d'electrodomèstics. Un dia de l'any 1958 em va venir a veure un bon amic, d'un curs anterior al meu, Josep Figuerola, i em va explicar que l'Ajuntament de Barcelona, i més en concret l'alcalde Porcioles, havia promogut la constitució d'una empresa municipal per al manteniment del transport urbà, tramvies i autobusos, que ell en seria el director administratiu, i em va proposar que jo em fes càrrec del Servei de Materials, punt neuràlgic d'una empresa de manteniment, ja que comprenia la gestió integral dels estocs (programació, compres, recepció, magatzems). Em

va dir, més o menys: "fins ara has fet el que t'han indicat els de més amunt; ara seràs tu qui decidirà, però amb base científica". I hi vaig anar. El que en dèiem "programació" era el pal de paller del sistema: classificació ABC dels milers d'articles o peces de recanvi, càlcul dels punts de comanda, dels lots econòmics, dels estocs de seguretat, etc. En aquella època, els càlculs complexos els havíem de realitzar per mitjà de la nomografia, evidentment encara no hi havia ordinadors. Josep Figuerola, bon coneixedor dels mitjans moderns de gestió, com la Investigació Operativa, va ser un bon mestre. I a través d'ell, vaig tenir ocasió de contactar de nou amb el professor Torrens-Ibern. A suggeriment de Figuerola, em vaig oferir a donar una conferència sobre mètodes moderns de gestió d'estocs dins del cicle del Seminari d'Estadística Aplicada i Investigació Operativa.

Recordo que hi van venir molts assistents, sobretot dirigents d'empresa, i que el col·loqui va ser llarg i interessant. El professor Torrens-Ibern també hi era, i en acabar, quan gairebé tot el públic havia marxat, va pujar al meu costat, a la pissarra, i molt discretament, suaument, em va fer veure el significat físic del punt mínim d'una corba que jo hi havia dibuixat, una lliçó particular que encara recordo amb un punt d'emoció. L'any següent vaig donar una conferència altra vegada, i el professor em va tornar a fer, amb amabilitat i subtileza, una observació, aquest cop sobre terminologia. En aquella època, jo llegia força revistes tècniques americanes, que utilitzaven sovint termes poc acadèmics, com ara "automation", i potser per això, vaig proposar com a títol de la nova conferència "Mecanización y automación del control de existencias" (encara no teníem ordinadors, però ja treballàvem amb fitxes perforades); el professor em va trucar i, amb delicadesa, em va proposar de canviar "automación" per la correcta "auto-

matització”, i crec que, des d’aleshores, sempre he atorgat a la terminologia el respecte que mereix. Més endavant, encara vaig col·laborar amb Torrens-Ibern en alguna altra de les seves iniciatives, recordo per exemple que vaig participar almenys en un col·loqui hispano-francès sobre mètodes moderns de gestió, d’una sèrie que ell va organitzar, com tot seguit explicaré. Perquè Torrens-Ibern continuava amb el seu dinamisme abassegador. L’any 1960 tradueix el llibre d’Estadística de J. Mothes amb el títol *Estadística Aplicada a la Ingeniería*; en aquell moment no és gaire freqüent que els professors preparin o tradueixin llibres. Des de la seva càtedra d’Estadística, impulsa els “Coloquio Hispano-Francés de Métodos Modernos de Gestión” i la “Asociación Hispano-Francesa de Cooperación Científica y Técnica”, activitats que varen tenir continuïtat durant molts anys i que li varen fer merèixer la concessió de la condecoració de la “Ordre de Chevalier des Palmes Académiques” atorgat pel govern francès. Amb mentalitat pionera i temperament engrescador promou, l’any 1962, els *Cuadernos de Estadística Aplicada e Investigación Operativa*, que es van publicar amb la participació d’un nombrós grup de persones amb diferents graus d’implicació, de forma molt especial en el cas de Ramon Companys, que va ser secretari del comitè de redacció des del primer moment. Va ser la primera publicació a Espanya que duia al títol l’expressió “Investigació Operativa”. A la presentació del primer fascicle, Torrens deia: “No ens proposem tant omplir un buit com contribuir, de forma simultània, a la seva creació i a emplenar-lo”. Els *Cuadernos* es van publicar entre 1962 i 1972 (amb un parèntesi, sense aparèixer el anys 1966 i 1967). La continuïtat es va produir l’any 1968 amb *Qüestió* que va editar el centre de càlcul de la UPC i, més tard, amb l’actual revista *SORT (Statistics and Operations Research Transactions)* per part de l’IDESCAT.

A partir de l’any 1968 Torrens-Ibern engegava, de nova creació, l’assignatura “Estadística Aplicada a la Psicología (Psicología Matemática)” a la secció de Psicología de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Una vegada més apareix la diversitat d’interessos científics de Torrens-Ibern en els camps d’aplicació de la ciència estadística.

Arribats a aquest punt, considero interessant de transcriure alguns dels comentaris que sobre Torrens-Ibern i el seu mestratge pronuncià l'any 2008 Ramon Companys, deixeble seu de primera fila, amb motiu d'un homenatge pòstum:

Jo he après moltes coses del professor Torrens, coses que m'han servit al llarg de la meua carrera professional i acadèmica. Hi ha altres coses que no vaig saber aprendre, bé que ell les feia naturalment, i sempre me n'he dolgut.

El professor preparava els enunciats d'examen sense resoldre mai a priori els exercicis. No volia publicar un fascicle d'exercicis resolts. Vaig comprendre la raó quan uns alumnes en van publicar un, òbviament sense permís. L'efecte sobre el primer examen va ser catastròfic.

Gust per a l'enginyeria i la gestió. El professor volia impartir una assignatura que fos adaptada a l'enginyeria industrial. A probabilitats, els exemples no anaven d'urnes amb boles blanques i negres, sinó de caixes amb peces bones i peces dolentes. Ell es veia com un enginyer industrial, el que volia dir, si més no en aquell temps, una combinació de tècnica i gestió.

Capacitat per a motivar a la gent i assolir que fessin tasques per amore all'arte. El professor podia engrescar als seus col·laboradors i conduir-los cap una fita comú. Això va portar-lo a ser el cap d'un equip potent amb valors individuals notables.

Esperit de recerca. Torrens era un avançat al seu temps. Anava a congressos, nacionals i internacionals, i escrivia articles, i tot això a l'any 1965, quan no era obligatori fer-ho per promocionar dins de la carrera acadèmica.

Voluntat per llançar coses noves. El professor va ser pioner en molts camps. En particular explicava, als seus alumnes Control Estadístic de la Qualitat als anys 50. Dins del Seminari va organitzar un cursat d'Investigació Operativa el 1959 amb la participació del professor Arnold Kaufman. Els *Quaderns* van ser la primera publicació a Espanya que portava el nom Investigació Operativa al títol.

El resultat dels treballs científics i docents del professor Torrens-Ibern queda reflectit en el rastre que va deixar, els seminaris i congressos que va impulsar o aquells on va participar, la revista que va engegar, la qualitat del mestratge que va desenvolupar, els deixebles que varen seguir les seves petjades, tota la feina que fins ara he esmentat; però també en són resultat perdurable els llibres i els articles que deixà escrits, que aquí només em limitaré a citar.

Llibres que ens consta que va escriure:

- *Bombas y granadas explosivas, ídem incendiarias, ídem con gases; variedades. Junta de Defensa Pasiva de Cataluña*, Seix i Barral, Barcelona, 1938, arran dels bombardeigs de Barcelona durant la guerra.
- *Elementos de Investigación Operativa* (Barcelona, 1963)
- *Estadística Aplicada a la Ingeniería* (coautor amb J. Mothes, Barcelona, 1970).
- *Modèles et Méthodes de l'Analyse Factorielle* (Dunod, París, 1972).
- *Tècniques cumulatives de control industrial* (premi Martí i Franqués de l'Institut d'Estudis Catalans, 1974). Aquest llibre –l'únic que va escriure en català després de l'exili– va ser publicat l'any 1976 amb l'ajut de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya.

Articles dels que tenim coneixement:

- “Les mesures de relació utilitzades en estadística biològica” (1937)
- “L’organització de l’estadística econòmica” (1946)
- “Progrés tècnic i progrés moral” (1947)
- “Qu’est ce que la Statistique?” (1956)
- “Une analyse factorielle des sables de moulage” (1958)
- “La aplicación de los métodos estadísticos en el control de la calidad de las fundiciones” (1959)
- “Nociones de introducción en la Investigación Operativa” (1961).
- “Plans d’expériences pour l’étude de régressions multiples” (1961).
- “Sobre la equivalencia de algunas leyes de probabilidad: X2, erlang y normal, actas de la tercera reunión de matemáticos españoles”, octubre 1962, publicat per Gráfica Elzeviriana (1964).
- “Les Méthodes Statistiques de contrôle dans les processus industriels continus”, *Rev. Statistique Appl.*, 13, n. 1, p. 65-94 (1965).
- “Un nouveau test d’homogénéité pour échantillons multiples”, *Rev. Statistique Appl.*, 16, n. 4, p. 41-64 (1968).
- “Nouveaux résultats pour le contrôle statistique des prévisions économiques”(1974).
- “La automatización del control mediante conceptos estadísticos” (1975).
- “International Statistical Review / Revue Internationale de Statistique”, Vol. 44, No.1, p. 179 Sixto Rios G., Joaquín Torrens-Ibern (1976).

Altres escrits i activitats relacionades amb l’Estadística:

- Pròleg de Bioestadística. “Métodos estadísticos para investigadores”. Domènech i Massons, Josep Ma., Editorial Herder.
- Diverses contribucions i aportacions a revistes d’Espanya, França, Itàlia i Bèlgica.
- Membre actiu de l’Intenational Statistical Institute.
- *Management Science-Theory*. Va ser editor associat de la revista de 1966 a 1969.
- Econometric Society. President del Comitè Organitzador del Congrés Europeu, a Barcelona, 1971.

Afegim-hi que Joaquim Torrens-Ibern va dirigir tesis, com la d’Albert Prat i la de Domènech Massons (UAB), que es van llegir després de la seva mort. Segons Freixa Pedrals, trobaríem ben bé una cinquantena de publicacions on Torrens va col·laborar, la major part a partir de 1961. Segur que no les coneixem pas totes, malgrat la recerca feta sobre la producció dispersa del mestre. I també serien molt nombroses les cites de la seva obra per part d’altres autors. A continuació n’exposo algunes.

- Miquel Garau Riu, Una concepció matemàtica de la economia (1938).
- Miquel Siguan, La psicologia a Catalunya, Edicions 62, Col·lecció "Llibres a l'Abast"(1981).
- Francesc Solé Parellada, Xavier Llinàs Audet [et al.], Monografies de tecnologia, 2, Formació i tecnologia, Societat Catalana de Tecnologia, Institut d'Estudis Catalans (1993).
- "Quaderns de Tecnologia, 8, Progrés tècnic i progrés moral", J. Torrens-Ibern, p.102 (1994).
- Francesc Roca, "El pensament econòmic català (1900 - 1970)", text 25: Progrés tècnic i progrés moral, Universitat de Barcelona (1994).
- Francesc Roca, Teories de Catalunya. Guia de la societat catalana contemporània. Pòrtic (2000).
- Antoni Rovira i Virgili, Cartes de l'exili. c. Núm. 258, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2002).
- Eduard Bonet. Editorial: "La tercera època de Qüestió Statistics & Operations Research Transactions" (SORT), (2002).
- Francesc Roca, "Els èxits, els riscos i els motors de les societats del segle XX", Idees, 14 (2002).
- Alfons Carpio Rovira, Ciència i política exterior francesa a l'Espanya de Franco: el cas dels físics catalans. Centre d'Estudis d'Història de les Ciències. Universitat Autònoma (2005).
- "Gran Enciclopèdia Catalana", La matemàtica als Països Catalans.

Però amb la seva tasca científica només abastaríem una de les moltes cares del·lopolifacètic Joaquim Torrens-Ibern. Cal contemplar també moltes altres inquietuds culturals, tan fortes com la seva dedicació a la ciència i a la tècnica. I no tindria cap sentit aquest repàs a la seva personalitat i a la seva obra sense fer referència al seu patriotisme, que havia estat tan durament castigat, i a la devoció que va sentir per la seva llengua. No li era possible de manifestar els ideals patriòtics a la tornada de l'exili, prou li costava tirar endavant i passar desapercebut, però la seva feina constant anava acompanyada d'un esperit de servei silenciós, esperançat, eficaç. Treballà com pogué per reforçar la seva llengua, tan durament reprimida, que estimava amb deliri, i ho va fer on ell podia, col·laborant a definir i fixar terminologia tècnica i científica rigorosa amb l'Institut d'Estudis Catalans. Quan l'any 1959, en la clandestinitat, es va tornar a emprendre la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques, Torrens-Ibern, que n'era membre, va ser nomenat tresorer, i l'any 1973 passà a ser-ne director. L'any 1974 Lluís Marquet, responsable de la secció de Ciències i Tecnologia de la "Gran Enciclopèdia Catalana" entre 1973 i 1976, s'hi posà en contacte per demanar-li que s'ocupés dels articles sobre Estadística. Ell acceptà amb il·lusió, s'hi comprometé, hi posà a treballar gent del seu equip, i redactà personalment, entre d'altres, l'entrada "Estadística", que comença així: "Ciència, mètode, tècniques, operació d'anàlisi matemàtica, que permeten d'estudiar numèricament amb el màxim de precisió els fenòmens col·lectius incompletament coneguts...". Aquesta entrada encara es conserva com ell la deixà escrita, amb una sola diferència: a l'última frase, que deia "L'estadística ha beneficiat pel seu extraordinari desenvolupament les matemàtiques, [...] mitjançant els moderns instruments electrònics de càlcul automàtic", ara diu "mitjançant ordinadors".

De l'amor de Torrens-Ibern a la seva llengua n'és testimoni profund la carta que, a manera de testament, deixà als fills el dia abans que una intervenció banal el dugués a la mort. Torrens hi diu, entre d'altres motivacions i recomanacions:

B. 16.3.75

Molt estimats fills:

M'adreço nominalment a vosaltres perquè sou vosaltres els que serieu els actors del que vull dir-vos en la carta,

L'escric no pas perquè cregui que hagi de servir per a res, però tota la vida (i més enllà) em sabia greu no haver-ho fet si demà la intervenció banal que em faran resultés no ser tan banal. No crec que us estranyi que escrigui la carta en la meua llengua i no en la vostra llengua materna. No és solament perquè m'és més fàcil expressar-m'hi que en qualsevol altra, sinó també com a acte d'afirmació i fidelitat a la nostra llengua nacional. Jo m'estimo el català com no poden imaginar els que mai heu vist vexada i atacada la llengua que la vostra mare us ha ensenyat. Per això la primera cosa que vull demanar-vos és que feu el possible perquè els vostres fills aprenguin i coneguin el català, tant si viuen (si viviu) a Catalunya com si hi passeu llargues temporades fora.

Maria Clara Torrens Mazzei, enginyer industrial com el seu pare, ha recollit bona part de records del mestre, entre els quals, no pas sorprenentment, hi figura una bona col·lecció d'articles, poemes i contes que escrivia en estones esgarrapades de qui sap quin temps... Dic "no pas sorprenentment", atesa la inquietud universal de Joaquim Torrens-Ibern. Paral·lelament a les tasques científiques i culturals de cara enfora, es va complaure, doncs, a escriure literatura de pensament, de sentiment o d'entreteniment: articles al *Diari de Tarragona*, poesia, contes curts: (*La casa sense fantasmes*, *La paix conjugale*, *La femme du professeur*, *Mariage*, *Le muet*, i d'altres, pendants de transcriure).

El cinema va ser una altra mostra de la polifacètica inquietud intel·lectual de Joaquim Torrens-Ibern. Fou no solament cineasta amateur de caràcter familiar (Platja, Onades, Tamarit... amb música de Gershwin), sinó també aplicat a la recerca. Ramon Companys diu: "Va ser un pioner en l'ús de la càmera cinematogràfica per conservar allò que veia (i com a operador fent moviments de càmera molt agosarats). Els membres del seu equip no estàvem tant preparats i algunes sessions de cine ens van sorprendre".

Joaquim Torrens-Ibern no abandonà mai el seu fervor patriòtic, com demostra el fet que, el març de 1975, pocs dies abans de morir, va ser l'impulsor al claustre de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, de l'adhesió de l'Escola al Congrés de Cultura Catalana, que va representar, com és sabut, la posada en comú per part de la pràctica totalitat de les entitats civils catalanes de les aspiracions culturals, enteses en la seva major amplitud, davant els nous horitzons democràtics d'aquells moments històrics.

La mort li va esdevenir, de forma inesperada, com he dit, el 20 de març de 1975, com a conseqüència d'una intervenció quirúrgica, en la plenitud encara de la seva tasca pedagògica i social. En honor seu i a la seva memòria, els seus companys professors

de la Universitat Politècnica de Catalunya i els professionals tècnics dels Col·legis i Associacions de Catalunya de diverses especialitats varen instituir la Fundació Torrens-Ibern.

La Fundació es constituí amb un mínim capital fundacional legal a partir de contribucions de particulars i d'entitats professionals (Col·legis i Associacions). L'objectiu era de continuar l'obra de Torrens-Ibern en els aspectes de formació universitària i de normalització i difusió de la llengua i de la terminologia tècnica i científica. Era un moment políticament difícil per a la cultura catalana, i particularment per a l'ús de la llengua en els àmbits tècnics i científics, quan es considerava en alts estaments oficials la seva ineptitud per a les necessitats modernes (encara l'any 1977, el president del govern espanyol va dir en unes declaracions a la premsa: "Química nuclear en catalán? Seamos serios"). Aquella frase, precisament, originà una gran polèmica en molts diversos sectors socials, va motivar la reacció i adhesió a la Fundació d'entitats i de professionals de l'enginyeria i de la universitat amb les corresponents aportacions econòmiques. Els Enginyers Industrials (Associació i Col·legi) varen fer una aportació d'un milió de pessetes, seguiren altres contribucions col·lectives també importants, hi hagué desenes de donacions a títol individual, des de 50.000 fins a 1.000 i fins i tot 500 pessetes. La constitució oficial de la Fundació va ser escripturada aquell mateix any 1977. Segons els Estatuts, la finalitat fundacional era l'estudi, difusió i promoció de l'aplicació de la llengua i la cultura catalana en els camps tècnic i científic, principalment a Catalunya. Va ser elegit president de la Fundació el professor Enric Freixa, que es mostrà extraordinàriament actiu des de les primeres actuacions, seguit després per Enric Casassas fins a l'any 2000 i Carles Riba fins al 2005, quan jo el vaig substituir. Cal destacar que des de 1978, durant vint-i-sis anys, en va ser secretari, eficient i rigorós, Jordi Bosser.

Les actuacions de la Fundació, que intentava pal·liar els efectes de la inexistència d'una acció de govern català, o d'entitats administratives destinades a aquest objectiu, eren necessàriament limitades. Així i tot, s'organitzaven Sessions de Diàleg, que eren trobades de tècnics i científics orientades a treballar qüestions de terminologia o d'ús de la llengua tècnica o científica, que després es publicaven i s'enviaven a persones i entitats interessades; s'editaven Diccionaris; es convocava i concedia anualment el Premi Joaquim Torrens-Ibern, en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans. Més endavant, en recuperar Catalunya la democràcia i la Generalitat, la Fundació va continuar la seva tasca, ara ja en col·laboració amb organismes públics autònoms, atès que encara podia cobrir molts espais que aquests no estaven en condicions d'atendre. Calia fer possible l'expressió del llenguatge tècnic i científic en català com a situació natural i normal i com a part integrant de la cultura. L'assoliment d'aquest objectiu es va anar adaptant a les circumstàncies socials i polítiques canviants, i per tant les actuacions concretes es duïen a terme sovint en col·laboració amb altres entitats públiques o privades. Els camins previstos per assolir l'objectiu bàsic van ser diversos. Tot i que jo ja havia conegut i ajudat econòmicament la Fundació Torrens-Ibern, als seus inicis, des del meu càrrec de president de la Junta Directiva de l'Associació d'Enginyers, m'hi vaig veure de sobte molt més implicat, anys després, de forma totalment imprevista. Cap a finals del segle passat, la Junta de l'Associació va acordar organitzar el 1r Congrés d'Enginyers de Llengua Catalana, i se'm va proposar de ser-ne president. El Congrés es va fer a Manresa el desembre de l'any 2000 i va ser un èxit, tant per les ponències presentades com per la quantitat d'enginyers inscrits, procedents de molt diversos punts del nostre àmbit lingüístic, el Principat, Andorra, País Valencià i Balears. La Fundació Torrens-Ibern hi va participar,

i allí Jordi Bosser, secretari de la Fundació, em va parlar d'una plaça vacant al patronat, i em va oferir i vaig acceptar d'incorporar-m'hi. Jo ja estava jubilat, i tenia temps i energia. Vaig participar amb entusiasme en distintes activitats de la Fundació, com ara les Sessions de Diàleg, i al cap de poc temps en vaig proposar una de nova, anomenada projecte Scriptorium, que es faria en col·laboració amb l'IEC, amb l'objectiu de traduir al català manuals tècnics universitaris de prestigi internacional. El projecte va tirar endavant aviat, quan vam aconseguir que la Fundació La Caixa financés la traducció del primer manual, Anàlisi Química Quantitativa, de Harris, editat per Reverté.

Devia ser per la meua gran implicació en aquest i altres projectes, i en altres actuacions i innovacions (renovació del logotip, creació del web) que el president de la Fundació, Carles Riba, em va proposar com a vicepresident l'any 2002 i, més endavant, l'any 2005, en un nou pas, plantejà un nou canvi, ell seria vicepresident i jo president. Ho vaig ser cinc anys, fins al 2010.

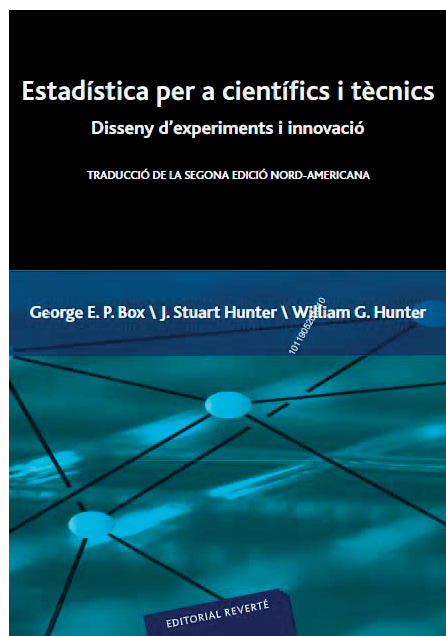
Durant aquell temps, la Fundació va continuar fent les velles tasques (sessions de diàleg, premi Torrens-Ibern, etc.), i en va començar de noves.

Pel que fa al projecte Scriptorium, els manuals publicats sempre eren bàsics, en general corresponien als primers cursos de les carreres universitàries. Després de l'*Anàlisi Química Quantitativa* (2007), van aparèixer *Bioquímica*, de Stryer (2008), *Microorganismes*, de Ingraham (2009) i *Estadística*, de Box-Hunter (2009). Potser la publicació d'aquest llibre d'*Estadística*, que vaig prologar com a president de la Fundació, era la millor commemoració que podíem fer del centenari del naixement de Joaquim Torrens-Ibern (2009).

El mateix any 2009 es van preparar el *Diccionari de Física* i el *Diccionari de Química* en virtut d'un conveni de col·laboració amb el Termcat, i es van suggerir línies d'actuació futures en un projecte anomenat Ubertas.

Una nova iniciativa, aquesta en el terreny de la terminologia, va consistir a la signatura d'un acord amb el Ministeri d'Indústria per a la traducció oficial al català de les normes que anés publicant AENOR. De fet, la Fundació Torrens-Ibern només va actuar de promotora, ja que l'acord s'establia entre AENOR i l'IEC, però també es va acordar que la Fundació Torrens-Ibern estudiés i proposés normes ISO i UNE, treballant prop de les empreses i de la Universitat Politècnica de Catalunya, per definir amb terminologia apropiada els seus productes o serveis, o les normes dels processos industrials. L'any 2010 es va fer càrrec

de la presidència de la Fundació Ramon Garriga, exdegà del Col·legi d'Enginyers Industrials, el qual imaginà encara nous camins de col·laboració amb les institucions oficials, tot cercant i aconseguint aportacions monetàries puntuals, com ara de la Caixa d'Enginyers. Tanmateix, la creació de Scaterm (Societat Catalana de Terminologia, de l'IEC), dotada a més de la seva revista *Terminàlia*, aconsellà finalment, l'any 2021, el traspàs a aquesta institució dels últims actius i projectes de la Fundació, com l'anomenat Viquiterm. Com va deixar escrit Garriga, la Fundació Torrens-Ibern donà per acabada la seva obra amb l'orgull d'haver col·laborat molt positivament, durant anys difícils, a la preservació i enriquiment de la nostra llengua en els seus vessants científics i tècnics.

Estadística
de Box-Hunter,
de la col·lecció "Scriptorium".

Els professors Coll, Rius, U. Claveria i Torrens (drets a darrera) i Bosch i Müller, asseguts al davant, el 1935.

Joaquim Torrens-Ibern, professor excepcional

Albert Corominas Subias

Catedràtic emèrit a la Universitat Politècnica de Catalunya

Joaquim Torrens-Ibern, com es descriu al text de Jaume Bassa, des que l'any 1932 es titulà com a enginyer industrial va dur a terme activitats molt diverses, tant de professionals com de cíviques, si és que, en el seu cas, es pot establir una línia que separi unes i altres.

Més no hi ha dubte que el nucli de la seva aportació va ser la tasca que acomplí com a professor universitari. L'objecte d'aquesta nota és contribuir a donar a conèixer i reivindicar la rellevància de la trajectòria acadèmica de Torrens-Ibern, que va ser, com tractaré de justificar, un professor excepcional. Excepcional en el context de la seva època, perquè el que feia anava molt més enllà del que s'esperava o es podia exigir d'un professor universitari. I també perquè la manera de concebre i practicar la seva activitat acadèmica es va avançar al seu temps i es pot considerar ara mateix com a model per al professorat universitari.

Per apreciar degudament la importància i l'empremta inesborrable de la trajectòria acadèmica de Torrens-Ibern, en totes les seves dimensions, s'ha tenir present el context general i el context acadèmic en què es va desenvolupar.

Hi ha grans diferències entre la universitat pública catalana actual i els centres docents dels anys seixanta i setanta del segle passat. De fet, una escola tècnica superior a Catalunya (i arreu d'Espanya) no tenia relació institucionalitzada amb altres centres fins que l'any 1968 es constituí l'Institut Politècnic Superior i es va iniciar el procés cap a la creació de la Universitat Politècnica de Barcelona que, en canviar de denominació, esdevingué l'actual UPC. Les escoles tècniques superiors eren bàsicament centres docents i la recerca no formava part de les obligacions del professorat, la qual cosa no impedia que hi hagués persones o petits grups que en fessin, tot superant les dificultats inherents a treballar en un marc poc propici. Fins que la Llei de Reforma Universitària, de 1983, va establir que la recerca era una part necessària de l'activitat del personal acadèmic universitari (amb l'excepció del professorat associat), per la qual cosa s'ha fet habitual referir-se al personal acadèmic com a PDI, personal docent i investigador.

La vocació docent de Torrens-Ibern la palesa el fet que l'any 1932, el mateix en què va acabar la carrera, s'iniciés com a professor de l'Escola de Teixits de Punt de Canet i no deixés aquesta feina fins que la insurrecció militar va trastornar projectes individuals i col·lectius.

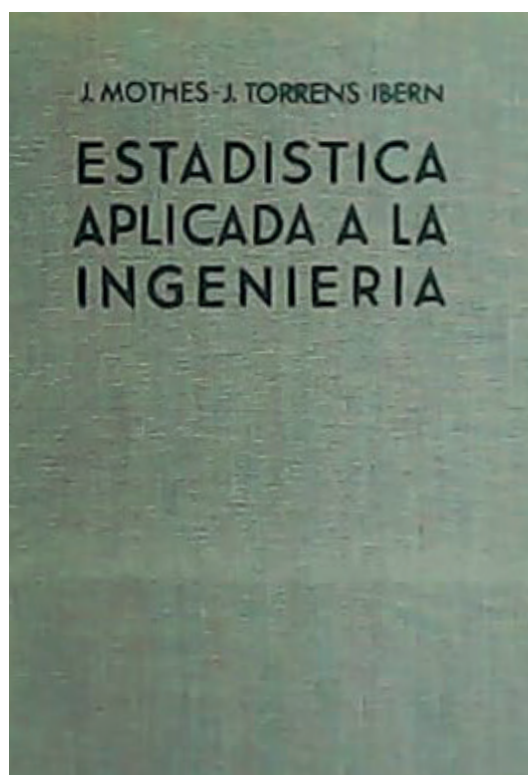
Interrompuda la trajectòria docent de Torrens-Ibern per la guerra i l'exili, no la va poder reprendre fins al curs 1953-54, en què s'incorporà a l'ETSIIB (com es deia aleshores el que ara és l'ETSEIB) com a professor de l'assignatura *Estadística Fundamental Aplicada*¹, de 3r curs en el pla 48. L'any 1960 va ser nomenat professor titular (equivalent a catedràtic, en la terminologia actual) del grup de càtedra XVII (*Estadística Fun-*

damental y Aplicada). Jaume Bassa ens ha explicat també la seva contribució a l'EAE i a la secció de Psicologia de Facultat de Filosofia i Lletres, com a introductor, organitzador i creador d'escola en l'àmbit de l'estadística.

De tota manera, com que el centre de la seva activitat acadèmica va ser l'ETSIIB, aquí posaré el focus en el que va fer en i des d'aquella Escola.

Coberta de la conferència inaugural del curs acadèmic 1964-1965 que va pronunciar Torrens-Ibern.

Portada d'*Estadística aplicada a la ingeniería*, de J. Mothes i J.Torrens-Ibern.

¹També hi havia, a 6è, l'assignatura *Extensión de Estadística Teórica y Aplicada* (a què em referiré més endavant), tot i que no figurava en el pla publicat en el BOE l'any 1948. En el pla de 1957 l'*Estadística Fundamental y Aplicada* era a 2n i en el pla 64 (*Estadística teórica y aplicada*), a 3r.

L'activitat acadèmica és i ha de ser polifacètica

Probablement no són poques les persones que pensen que la feina d'un professor universitari consisteix bàsicament a fer classes. Però fer classes és només un component de la tasca docent, la qual és, al seu torn, un component de la tasca acadèmica, que comprèn també la recerca i altres que anirem veient i que és, doncs, una tasca polifacètica, en el sentit estricte: les facetes són les cares d'un políedre i, per tant, tenen una relació estructurada entre si, de manera que totes elles constitueixen una figura que sense una o més de les facetes que la formen és fràgil i inestable.

Com veurem, la feina de Torrens va ser polifacètica en el sentit estricte esmentat. Però encara va anar més enllà d'aquest concepte perquè, a més de la que va fer en relació amb la matèria pròpia de la seva càtedra, l'estadística, va ser el pioner de la investigació operativa a Catalunya.

La docència de l'estadística aplicada a l'enginyeria

En la persona de Joaquim Torrens-Ibern concorrien totes les condicions necessàries, i en conjunt suficients, per ser un gran docent. Tenia un coneixement profund de la disciplina en què s'inseria l'assignatura (l'estadística no figurava en el pla d'estudis que va cursar, el de 1924, però l'any 1946 va obtenir el títol d'Estadístic Diplomé a la Sorbona).

Com a enginyer industrial, tenia presents les connexions de la seva assignatura amb les altres que configuraven el pla d'estudis. N'havia organitzat molt bé els continguts: el programa del curs 1962-63 de l'assignatura Estadística Fundamental y Aplicada (anual, és clar), publicat i a disposició de l'estudiant, constava de cinquanta-set lliçons que eren els elements d'una estructura coherent, amb objectius ben definits que comentaré més endavant.

El text de referència era el llibre *Estadística aplicada a la ingeniería*, de títol ben expressiu de la seva orientació, que inicialment era "el Mothes", traduït i ampliat en alguns aspectes pel mateix Torrens-Ibern, que després ja va figurar com a coautor del "Mothes / Torrens-Ibern". No era gens habitual, si no era un cas únic, que un llibre de text fos el resultat de la col·laboració entre un professor estranger i el catedràtic de l'assignatura.

Aquesta tenia uns objectius molt ambiciosos. S'ha de tenir en compte que l'estudiant no havia adquirit cap noció de probabilitat, ni en el batxillerat, ni en els cursos anteriors del pla d'estudis, i que ni tan sols sospitava que les variables poguessin ser aleatòries. Des d'aquest punt de partida es tractava que l'estudiant assolís coneixements orientats a l'aplicació, però sòlidament fonamentats en la teoria, d'estadística descriptiva, probabilitats, inferència estadística, control de recepció, control del procés, comparacions i relacions entre propietats i factors de producció. I amb la dificultat d'haver de suscitar l'interès de l'estudiant per una disciplina que desconeixia i que segurament no esperava trobar a l'Escola quan va decidir cursar enginyeria industrial, associada primordialment a la mecànica, l'electricitat i la química.

Les classes de Torrens-Ibern, ben preparades, ordenades i clares no eren el que es podria dir un espectacle, perquè no tenia un tarannà estrident i parlava en un to moderat, sense aixecar gaire la veu.

Però per a qui volia i sabia escoltar-les tenien sempre un gran interès, perquè, més enllà dels coneixements específics de cada lliçó, anaven introduint l'estudiant en un món conceptual diferent, no determinista, en què, per exemple, les dimensions de les peces d'una sèrie no tenien el mateix valor en totes elles, sinó que es comportaven com a variables aleatòries. O en què s'aprenien la forma peculiar de raonar en relació amb una prova d'hipòtesi i la noció de nivell de confiança.

Distribuïdes al llarg de tot el curs hi havia pràctiques en què cada grup (o equip, si es vol dir així), constituït a l'Escola, al voltant d'una de les grans taules de l'aula de dibuix, intentava resoldre un problema. Podia comptar amb el suport d'un professor ajudant i dels denominats becaris, que eren els estudiants que havien tret les millors notes de l'assignatura en cursos anteriors i acceptaven la proposta de Torrens-Ibern de fer-se càrrec de les tasques pròpies d'aquesta condició².

En els exàmens l'estudiant podia consultar el llibre de text i tota la documentació que considerés oportuna per resoldre els problemes que comprenia la prova i que en conjunt cobrien les qüestions principals del programa de l'assignatura. Per exemple, un problema podia consistir a dissenyar un pla de control de recepció que tingués unes propietats especificades, calcular i representar gràficament els resultats que s'obtidrien amb el pla i redactar unes instruccions entenedores i precises per al personal que l'hauria de aplicar.

Per tot plegat, l'Estadística era una assignatura ben singular. Fins i tot es podien fer consultes al catedràtic fora de les hores de classe!

Hi ha persones que consideren que les classes d'Estadística eren avorrides i altres que es sorprenen en saber que algú pot tenir-ne aquesta opinió. En tot cas, és clar que feien pensar, que qui tenia interès per aprendre

hi aprenia i que de tot plegat en resultava un coneixement ben sedimentat.

Tothom que té un record de Torrens-Ibern com a professor el descriu com una persona particularment formal, educada, amable i puntual, que tractava l'estudiant amb consideració i l'escoltava³. El respecte per l'estudiant i la importància que Torrens-Ibern atorgava a la docència varen arribar a l'extrem de programar per a uns dies abans de la Setmana Santa de 1975, perquè no coincidís la convalescència amb el període lectiu, l'operació quirúrgica arran de la qual va morir.

Les classes i el conjunt de l'activitat acadèmica del professor Torrens-Ibern varen despertar moltes vocacions per l'estadística i, també, en parlaré més endavant, per la investigació operativa. Molts dels seus estudiants s'hi varen dedicar plenament, com a professors d'universitat o en empreses i institucions. Torrens-Ibern, tant a l'ETSEIB com a Psicologia, va fer escola, possiblement l'objectiu més difícil d'assolir per qui lidera grups de docència i recerca.

² No tinc informació per confirmar que ningú no va rebutjar mai tal proposta, que no tenia associada cap mena de compensació econòmica. Mes, certament, molts estudiants l'acollien amb entusiasme i en no pocs casos iniciaren així trajectòries acadèmiques rellevants.

³ Més enllà, de l'assignatura d'Estadística, Torrens-Ibern fomentava la formació avançada dels estudiants amb millors notes mitjançant l'activitat com a becaris i estades a França. També va ajudar estudiants que es trobaven en dificultats com a conseqüència de les seves activitats antifranquistes. Per exemple, un dels enginyers industrials entrevistats de cara a la preparació d'aquesta nota va trobar feina gràcies a un contacte que li va proporcionar Torrens-Ibern (malauradament, la feina no li va arribar a durar tres mesos, en ser acomiadat sense contemplacions de resultes de l'amistat entre el cap de personal de l'empresa i el cap de la brigada social de la policia a Barcelona); aquest mateix enginyer industrial, estudiant excel·lent, va ser contractat com a ajudant per a l'assignatura d'Estadística, però només va poder fer una classe, perquè el director de l'Escola en va ordenar l'expulsió fulminant.

I encara més docència

A la intervenció de Jaume Bassa ja s'ha fet referència a les activitats docents de Torrens-Ibern a la Secció de Psicologia de la Facultat de Filosofia i Lletres i a l'EAE.

L'EAE era un centre docent en què, fora dels horaris laborals, bàsicament s'impartien cursos anuals que podem considerar precursors dels actuals màsters de caràcter professional. Aquests cursos (branques, en la terminologia de l'EAE) permetien a persones titulades aprofundir i diversificar coneixements i també abordar temàtiques noves com ara la informàtica. A l'EAE, Torrens-Ibern va ser degà i professor de la branca de Tècniques Matemàtiques de Direcció i professor de la branca de Direcció de la Producció.

Ara bé, una aportació més específica de Torrens-Ibern, a l'ETSIIB, va ser l'organització del curs de *Métodos modernos de gestión de empresas Industriales*, de 1965 a 1973⁴. En aquest curs hi intervenia professorat de l'ETSIIB i d'altres centres universitaris de Barcelona i també professorat francès, bàsicament de l'àmbit de la investigació operativa. Es tractava d'un curs d'alt nivell, enfocat en les tècniques de presa de decisions, amb lliçons sobre l'economia de l'empresa, la teoria de la decisió, la planificació i programació d'activitats, la modelització matemàtica i l'optimització. Algunes d'aquestes lliçons, especialment les dels especialistes vinguts de França, es referien a qüestions que no es tractaven en els plans d'estudis, com ara les decisions col·lectives, o introduïen nous conceptes i noves tècniques.

El curs, doncs, tenia relació amb el paper pioner de Torrens-Ibern pel que fa a la investigació operativa a casa nostra i a la importància de la connexió francesa en la seva tasca acadèmica. Em referiré a aquests dos aspectes més endavant.

I, endemés, la seva activitat acadèmica tenia també una dimensió cívica. Des de la represa, el 1959, de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques en va ser el tresorer i, des de 1973, el director. I el 1975 va impulsar, en el Claustre de l'ETSIIB, l'adhesió de l'Escola al Congrés de Cultura Catalana.

⁴ No he pogut confirmar documentalment aquestes dates, però són les que va indicar el professor Ramon Companys en una entrevista no publicada.

La recerca

Les persones més actives en l'àmbit de la recerca, a més de fer-ne i publicar-ne els resultats, dirigeixen tesis de doctorat, contribueixen a difondre la recerca d'altri mitjançant la col·laboració en revistes científiques (com a avaluadores, membres del consell editorial o directores) i organitzen seminaris i congressos que permeten l'intercanvi de punts de vista i la difusió ràpida de resultats.

En un context ben diferent de l'actual (recordem que la recerca no formava part de les obligacions del professorat), Torrens-Ibern va tenir presència rellevant en totes les activitats suara esmentades.

Com a autor, va publicar un llibre en francès, a l'editorial Dunod, i articles, alguns en revistes estrangeres com ara el *Journal de la Société de Statistique de Paris* o la *Revue de Statistique Appliquée*.

Va impulsar i mantenir, des de 1957, el Seminario de Estadística Aplicada e Investigación Operativa, organitzà el Congrés d'Econometria que tingué lloc a Barcelona l'any 1971, a què em refereixo més endavant, i la 3a reunió espanyola d'investigació operativa. I estava organitzant la 9a, quant s'esdevingué la seva mort sobtada.

I, en circumstàncies poc propícies i pràcticament sense recursos, va fundar i dirigir els *Cuadernos de Estadística Aplicada e Investigación Operativa*⁵, a la publicació i difusió dels quals donaven també suport els becaris a què s'ha fet referència anteriorment, els quals, per exemple, ensobraven la revista per fer-la arribar a les persones i entitats destinatàries.

Els *Cuadernos* tenien funcions diverses: publicar articles de recerca pròpia i aliena i tutorials de temes nous en l'àmbit de les disciplines que donaven títol a la revista, la qual, per tant, va ser un instrument rellevant de foment de la investigació i d'introducció de temes i conceptes nous en la docència de l'enginyeria industrial.

A més, incloïen notes informatives (en particular, sobre les activitats del Seminario de Estadística e Investigación Operativa⁶), notes bibliogràfiques i, ens els darrers fascicles, problemes resolts de les dues disciplines.

Varen tenir dues etapes, 1962-1965 i 1968-1972. En total, vuit volums que comprenen vint-i-set números (denominats fascicles) i en què s'hi varen publicar més de cent articles, dels quals la meitat, aproximadament, eren d'autors francesos (més de trenta articles) o anglosaxons (prop de vint). Ramon Companys hi consta des del primer número com a secretari del consell de redacció (una funció en què el varen succeir Manuel Martí, Carlos Polo i Josep Maria Vegara⁷), després com a membre del consell i finalment com a subdirector de la revista. En els quatre primers volums el consell de redacció es denominava Comité de Dirección. El Comité comptava amb una participació institucional (Damián Aragonés, director de l'Escola) i de professorat de l'àmbit de l'estadística (Enric Freixa, de l'Escola; Enrique Chacón, de Deusto, i Pedro Mendizábal, de l'ETSII de Bilbao); s'hi incorporà també, en ser nomenat director de l'Escola, José de Or-

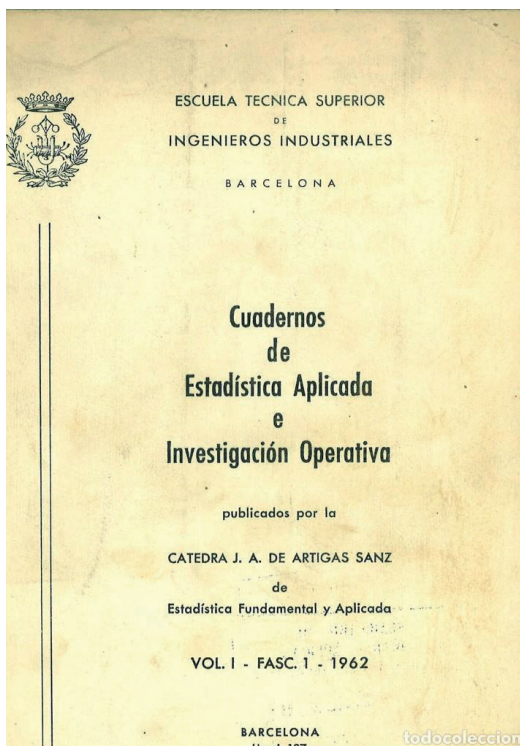
⁵ Els *Cuadernos* varen ser la primera revista publicada a Espanya (1962) en què la investigació operativa figurava en el títol. Poc després (1963) es va publicar el primer número de *Trabajos de Estadística e Investigación Operativa*, fundada i dirigida pel professor Sixto Ríos García, en un context molt diferent del de Barcelona i amb un bon suport institucional.

⁶ Per exemple, 12 conferències en el curs 1960-61 i 14 en el 1961-62.

⁷ Vegeu, respectivament, vol. IV, fasc. 3; vol. V, fasc. 1 i vol. VIII.

baneja⁸ i, com he indicat, Manuel Martí. A la segona etapa el consell va canviar de denominació (Comité de Redacción) i de composició: a més de Torrens-Ibern i Companys en formaven part Albert Llobet, Manuel Martí, Alfredo Morales, Albert Prat, Carlos Polo i Enrique Ramos; al final, en el marc de la Comissió Tècnica d'Investigació Operativa, de l'Associació, Manuel Martí, Carlos Polo, Ramon Pui-gjaner, Enric Teixidó i Josep M. Vegara. Aquests canvis mostren la vitalitat de l'entorn acadèmic de Torrens-Ibern i com ell, en pocs anys, havia creat escola.

Els *Cuadernos* són l'origen de la revista *Qüestió*, que es va començar a publicar el 1977 i es va convertir el 2003 en *Sort* (*Statistics and Operations Research Transactions*), coeditada actualment per l'Idescat i les set universitats públiques catalanes.

Coberta de *Cuadernos de Estadística Aplicada e Investigación Operativa*, de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials.

Nuestro propósito es, pues, más modesto y al mismo tiempo más ambicioso. Mientras que las anteriores publicaciones se dirigen a un público de especialistas, la nuestra tendrá como objetivo despertar la inquietud de los no especialistas hacia las nuevas técnicas de gestión y divulgarlas para su uso extensivo. No nos proponemos tanto llenar un vacío, como contribuir a su creación y relleno simultáneo. En cierto modo vamos a realizar en una escala mayor, dentro del ámbito nacional, lo que iniciamos hace unos años, dentro del ámbito escolar, al organizar el Seminario de Estadística Aplicada e Investigación Operativa de la Escuela Técnica Superior de Ingenieros Industriales bajo el patrocinio del Instituto de Economía de la Empresa de Barcelona: crear un nexo de unión entre las personas interesadas en estas cuestiones para que por estímulos sucesivos se incrementase más y más su número y llegasen a ser legión los verdaderos conocedores de estas técnicas.

Fragment de la presentació dels *Cuadernos de Estadística Aplicada e Investigación Operativa*, en el primer número (vol. I, fasc. 1) de la revista.

⁸ Vol. II, fasc. 3.

La internacionalització

En l'exili a França, Torrens-Ibern va completar la seva formació i va establir relacions amb destacats acadèmics francesos. Això, ja retornat a Catalunya, va tenir un gran impacte en la seva tasca com a professor, en col·laboració estreta amb la delegació de Barcelona de l'Associació Hispano-Francesa de Cooperació Tècnica i Científica (AHFCTC).

Així, organitzava estades d'estiu dels estudiants que havien obtingut les millors notes en la seva assignatura en empreses i institucions franceses. Aquestes activitats, a més de l'efecte sobre la formació dels estudiants, varen ser una via per importar conceptes i tècniques noves que donaven lloc a la renovació dels programes docents.

Per iniciativa de Torrens-Ibern també varen ser fruit de la seva col·laboració amb l'AHFCTC el *Coloquio Hispano-Francés de Métodos Modernos de Gestión* (1964; les comunicacions que s'hi varen presentar es publicaren als *Cuadernos*) i les successives edicions, del *Curso de Métodos Modernos de Gestión de Empresas Industriales*, al qual m'he referit anteriorment, amb la participació d'especialistes francesos de gran nivell.

També tenia relació i era reconegut per acadèmics rellevants d'altres països i fins i tot de disciplines diferents de l'estadística, com ho mostra que fos editor associat (1966-1969) de la revista *Management Science - Theory*, que presidís el comitè organitzador del Congrés Europeu de l'Econometric Society (Barcelona, 1971) o la publicació en els *Cuadernos* d'articles d'investigadors francesos i anglosaxons.

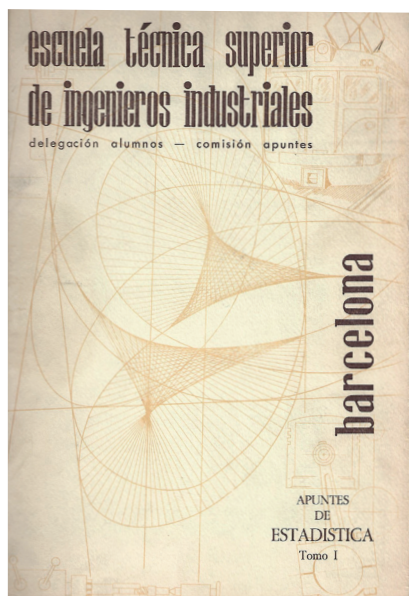
La introducció de la investigació operativa

Torrens-Ibern va ser l'introduïdor de la investigació operativa a Catalunya.

En el número 108 de la revista *Acero y Energía*, de finals de 1961, es va publicar el seu article "Nociones de introducción en la Investigación Operativa", en què l'autor és presentat com a "Profesor titular de la Cátedra 'J. A. De Artigas Sanz' de la Escuela Técnica Superior de Ingenieros Industriales y de la Escuela de Administración de Empresas de Barcelona" i com a "Jefe del Departamento de Investigación Operativa de 'Ingenieros Industriales, S. L.'". En un breu preàmbul s'especifica que correspon a una conferència pronunciada el 16 d'abril de 1959 en el Seminario de Estadística Aplicada e Investigación Operativa com a introducció a una conferència d'Arnold Kauffman sobre "La Gestión Industrial y los métodos de la Investigación Operativa". El text de l'article mostra que Torrens-Ibern coneixia bé la disciplina i que havia reflexionat sobre el seu encaix en les tècniques de gestió. En una nota al peu es diu que anteriorment l'Instituto de Economía de la Empresa, que dirigia Orbaneja, havia organitzat, "con mucho éxito", dos cursos d'"Introducción a las técnicas de Investigación Operativa".

A la nota al peu, suara esmentada, també s'indica que Torrens-Ibern "ha introducido la enseñanza de algunas técnicas de I.O. en el VI Curso de la Escuela de Ingenieros Industriales".

En el pla d'estudis publicat en el *BOE* l'any 1948 no hi havia cap assignatura de 6è curs relacionada amb l'estadística o la investigació operativa. Però hi ha un document⁹ en què figura, a 6è, l'assignatura “Extensión de Estadística Teórica y Aplicada” que, tanmateix, era una introducció força avançada a la investigació operativa¹⁰. L'any 1962, el mateix del primer número dels *Cuadernos*, la

Coberta de la primera pàgina del tom I deia ELEMENTOS DE INVESTIGACIÓN OPERATIVA

Comisión de Apuntes de la Delegación de Estudiantes de l'ETSIIB va publicar uns *Apuntes de Estadística*¹¹, en tres toms, que eren realment uns textos molt elaborats sobre investigació operativa. En més de dues-centes pàgines s'hi tracten la gestió d'estocs, la renovació de peces i d'equipaments, la teoria de cues i les tècniques de simulació i d'optimització (programació matemàtica – en particular, programació lineal– i programació dinàmica) i s'hi presenta una àmplia bibliografia. Aquests apunts, en conjunt, no eren gaire diferents dels textos d'introducció a la investigació operativa d'aquella època. A Madrid, en condicions ben diferents, tenia lloc un procés anàleg d'introducció de la investigació operativa, en aquest cas de la mà del professor Sixto Ríos García, matemàtic i estadístic, que va fundar i dirigir la revista *Trabajos de Estadística e Investigación Operativa*, de la qual, al cap d'uns anys es derivaren *Trabajos de Estadística* (ara *TEST*) i *Trabajos de Investigación Operativa* (ara *TOP*).

La història de la introducció de la investigació operativa a Espanya, via Barcelona i via Madrid, explica el vincle acadèmic entre l'estadística i la I.O., que s'ha reflectit en la classificació dels coneixements en l'àmbit universitari i, en particular, en l'existència, ben actual, de nombrosos departaments d'Estadística i Investigació Operativa a les universitats públiques d'Espanya.

⁹ Todos los planes de estudio (bis). Document en Word sense autor ni data.

¹⁰ Ho confirma el testimoni de l'enginyer industrial Isidor Boix Lluch, que va cursar l'assignatura el curs 1964-65 (comunicació personal a entrevista del 07/04/2025), la qual cosa és consistent amb la referència que s'hi fa a l'article d'*Acero y Energía*.

¹¹ Aquest era el títol que figurava a la coberta, però l'encapçalament de la primera pàgina del tom I deia ELEMENTOS DE INVESTIGACIÓN OPERATIVA.

Consideració final

Joaquim Torrens-Ibern va excel·lir en totes les dimensions de l'activitat acadèmica, en què cada una era una faceta d'un projecte polièdric. I així va actualitzar i ampliar l'horitzó de l'enginyeria industrial.

L'impuls que va donar a l'estadística i la investigació operativa a casa nostra han deixat, directament i a través dels seus alumnes i col·laboradors, dins i fora de la universitat, una empremta intensa i perdurable.

Va ser, doncs, un professor excepcional.

Fonts, Publicacions

- Bassa, Jaume (2009): "La trajectòria vital del professor J. Torrens-Ibern". Número especial de *SORT*, 171-182.
- *Cuadernos de Estadística Aplicada e Investigación Operativa*.
- López Andrés, Xavier (2010): "Confits estadístics. Històries catalanes de comptes i de mesures". Institut d'Estadística de Catalunya (*Quaderns d'Estadística*, n. 3).
- Martí, Manuel (2009): "Contribucions de J. Torrens-Ibern a l'estadística catalana". Número especial de *SORT*, 163-169.
- Ministerio de Educación Nacional (1948): "Decreto de 28 de mayo de 1948 sobre reforma de estudios de la carrera de Ingeniero Industrial". *Boletín Oficial del Estado*, 12/06/1948.
- Torrens-Ibern, J. (1961): "Nociones de introducción en la Investigación Operativa". *Acero y Energía*, n. 108.
- Torrens-Ibern, J. (1961): Programa de Estadística Fundamental y Aplicada, 1962-63. ETSIIB.
- Torrens-Ibern, J. (1962): Apuntes de Estadística, tomos I, II y III (1962). Comisión de Apuntes de la Delegación de Estudiantes de l'ETSIIB.

Entrevistes

Notes sobre “entrevistes a persones que van conèixer Torrens-Ibern, realitzades des del juliol de 2013 al juny de 2014”, recollides en un document Word no publicat.

Entrevistes (dutes a terme per l'autor d'aquesta nota a abril i maig de 2025), amb l'enginyera industrial Laura Tremosa Bonavía (pla 48, Estadística en el curs 1957-58 i Ampliación de Estadística en el 1959-1960) i els enginyers industrials Isidor Boix Lluch (pla 48, Ampliación de Estadística —de fet, d'investigació operativa— en el curs 1964-65), Luis Basañez Villaluenga (pla 57, Estadística en el curs 1963-1964) i Eusebi Jarauta Bragulat (pla 64, Estadística en el curs 1969-70) sobre els seus records com a alumnes de Torrens-Ibern.

Agraïments

Al professor Xavier Tort-Martorell, del Departament d'Estadística i Investigació Operativa de la UPC, per facilitar-me l'accés a la col·lecció completa dels *Cuadernos* que es conserva a la biblioteca del Departament a l'ETSEIB.

A Isidor Boix, Luis Basañez, Eusebi Jarauta i Laura Tremosa, que varen tenir l'amabilitat de respondre positivament i immediatament a la meva proposta de mantenir una entrevista en relació amb el contingut d'aquesta nota.

A Guillermo Lusa, per proporcionar-me materials, referències i comentaris que m'han estat de gran ajut per preparar aquesta nota.

ELS SOMNIS D'UN EXILIAT

BIOGRAFIA NOVEL·LADA
D'EN JOAQUIM
TORRENS-IBERN

NÚRIA ALBERTÍ

ÀRTIC

Fragments de *Els somnis d'un exiliat*. Biografia novel·lada d'en Joaquim Torrens-Ibern.

Núria Albertí

Tot i que en Joaquim havia sobreviscut a la Retirada i al camp de concentració d'Argelers, el destí encara estava per decidir. L'aire fred d'aquell matí de desembre, a Brive, se li escolava per les rebregades sabates. No hi havia ningú al carrer. Després d'haver passat tres mesos al camp d'Argelers, rodejat ben bé per 50.000 persones, se sentia molt sol. Havia arribat a França passant pel Coll d'Ares amb ben poca cosa. Després de patir molt havia aconseguit el carnet de treballador estranger. I ara, al cap de tant de temps, a la fi havia rebut el paquet! Aquella notícia li recordava que tenia un amic, un amic dels de debò. Li quedaria gravada per sempre la data de la seva partida a França, el dos de febrer del 1939. El que no sabia encara era quan podria tornar, si és que tornava algun dia.

Era el 9 de juny del 1944. Havien passat tan sols setanta-dues hores des del desembarcament de Normandia. Esdeveniments cabdals estaven recurrent Europa i a en Joaquim l'agafaven al mig de la zona de conflicte. Els esdeveniments de la Segona Guerra Mundial es precipitaven com la forta pluja de feia uns dies. Les tropes alemanyes ja havien assassinat divuit guardavies de Tulle. En Joaquim va contemplar astorat per la finestra com una columna de vehicles de tropes alemanyes, remuntava l'entrada del poble. Un centenar de soldats els seguien, vestits amb roba de camuflatge. Aquella nit, sense que ells ho sabessin, aquells soldats havien dormit dins els vehicles, davant la fàbrica d'armament, prop de l'estació on s'havien comès els primers assassinats. Els alemanys d'aquella divisió tenien ordres clares per complir aquell matí. Abans que en Joaquim sortís de casa, van picar de mala manera a la porta. Amb por que la tiressin avall, va obrir, espantat. Els alemanys el van agafar i el van dur sense més explicacions a la fàbrica d'armament, al sud de Tulle, per a la inspecció dels seus documents d'identificació. Van aplegar tots els homes del poble dels 16 als 60 anys. Podia llegir les ganes de matar en els rostres dels soldats alemanys. En la fredor com els miraven. Per a ells, va pensar amb un calfred, eren ja tots morts... Sabia que no s'breviurién. Tots es miraven inquiets tement per la seva sort. Ningú sabia què passava. Tot i que el sol brillava enmig d'un cel ben blau, la temperatura havia baixat en picat. La mort ja recorria els carrers del poble, expectant.

Eren les vuit del matí. El professor Torrens-Ibern començava la seva classe d'estadística a l'aula magna, rodejat per 100 o potser 150 estudiants. Ho feia amb un posat tranquil i segur tot i que sabia què solia passar. De sobte la porta de la classe es va obrir de forma brusca i van irrompre dos estudiants. Demanaven un duro per la causa revolucionària. En Joaquim els hi va donar i va continuar la seva classe.

La tasca d'en Joaquim a la UPC va deixar empremta. Hi va deixar dos deixebles que van ser puntals a la Politècnica: en Manel Martí Recober i en Ramón Companys. Acompanyant al professor Torrens-Ibern a la càtedra d'estadística, tres enginyers més van ocupar la resta de càtedres: Orbaneja la d'economia, Fons Boronat la de Gestió i Ramon Companys la d'Investigació operativa i producció. Feien moltes coses en conjunt i s'entenien molt bé. Mai es va sentir que es critiquessin l'un a l'altre, tot i que Orbaneja era franquista i Torrens-Ibern catalanista. En Joaquim recordava molt bé com, quan es va traslladar l'Escola d'Enginyers del carrer Urgell a l'edifici de la Diagonal de Barcelona, en Ramon Companys va lluitar durant anys per tenir taules i pissarres a dues parets.

Alguns documents relatius a l'activitat politicocultural de Torrens-Ibern al París de 1945-1949

Guillermo Lusa Monforte

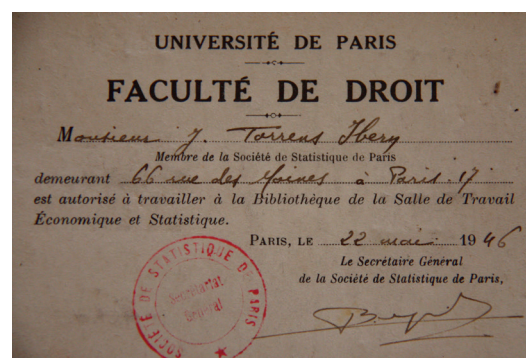
Centre de Recerca per a la Història de la Tècnica (ETSEIB-UPC)

A l'article escrit per Jaume Bassa s'explica l'activitat d'estudi de JT-I durant la seva estada a París (1945-1949), a l'École d'Arts et Métiers i a l'Institut de Statistique de la Sorbona, gràcies a la qual cosa va obtenir el 1946 el títol de "staticien diplômé". També esmenta Bassa les activitats de col·laboració de Torrens-Ibern en les diverses iniciatives empreses pels intel·lectuals exiliats en l'àmbit de la conservació i difusió de la cultura catalana, singularment les de l'entitat anomenada Cultura Catalana (Associació d'Intel·lectuals Catalans).

Aprofitant la riquesa documental de l'arxiu familiar Torrens-Ibern, reproduïm en el present article uns quants carnets i impresos que formen part d'aquest arxiu, afegint aquesta breu nota en què es precisa el caràcter d'aquestes entitats a què es va adherir el nostre personatge al París acabat d'alliberar del jou nazi. Creiem que aquests anys parisencs van ser molt importants per a la formació de Torrens-Ibern, tant com a professional de l'enginyeria estadística com per a la seva formació integral com a enginyer i ciutadà preocupat pel paper de la ciència i de la tècnica en el progrés de les nostres societats. Tot i la brevetat relativa d'aquesta etapa a la seva trajectòria, creiem que aquests anys també van ser molt importants per a la caracterització política i cultural de Joaquim Torrens-Ibern.

El ric i divers ambient politicocultural del París acabat d'alliberar està descrit i analitzat en nombrosos assajos, cròniques i novel·les. Per submergir-me en la petita investigació realitzada sobre les entitats que s'esmenten a continuació, he rellegit alguns dels llibres de la meua biblioteca personal que fan referència a aquest temps i circumstància, com els d'Antony Beevor i David Caute¹.

1946-Bibliothèque Faculté de Droit.

¹ BEEVOR, Antony; COOPER, Artemis (2003) *París después de la Liberación: 1944-1949*, Barcelona, Crítica; CAUTE, David (1968) *El comunismo y los intelectuales franceses (1914-1966)*, Barcelona, Oikos-Tau (especialment, p. 173-230).

1946-Bibliothèque Université Paris.

Biblioteca del Conservatoire.

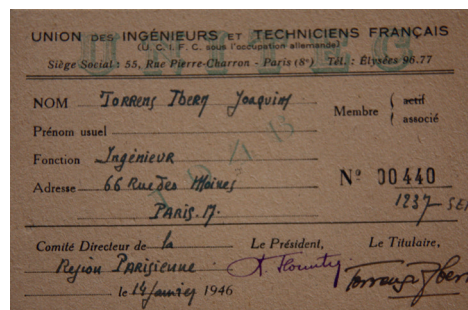
1948-Institut Supérieur des Matériaux.

Carnet Bibliothèque Nationale.

Carnet Société Française des Mécaniciens.

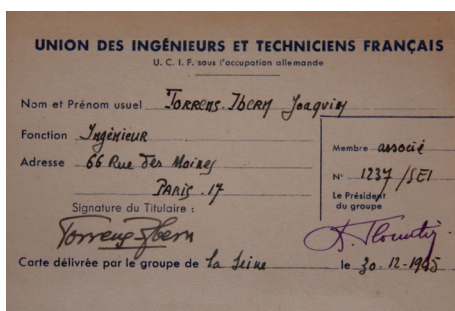
Union des ingénieurs français.

Anem amb els documents de JT-I que mostren els seus interessos en aquells anys parisencs. Com s'esperava, són nombrosos els carnets personals de JT-I com a usuari de les biblioteques universitàries parisencs, com a estudiós: Bibliothèque Nationale, Bibliothèque Sainte-Geneviève (Bibliothèque Centrale de l'Université de Paris), Bibliothèque de la Faculté de Droit (Salle de Travail Économique et Statistique). També tenim el carnet de JT-I com a membre de l'Institut Supérieur des Matériaux & de la Construction Mécanique i el de la Société Française des Mécaniciens (Affiliée a la Société des Ingénieurs Civils de France).

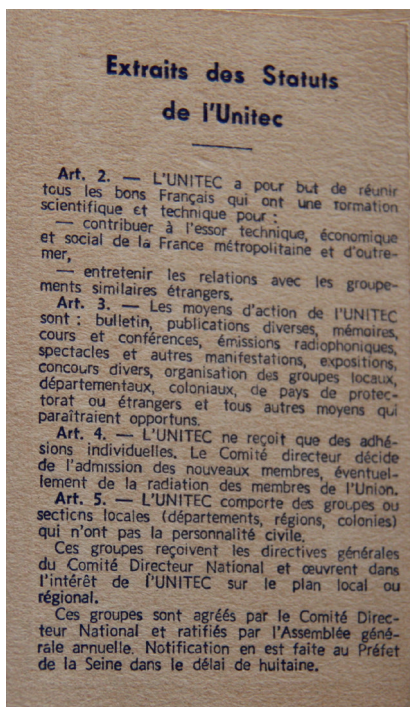
Però ens interessa també destacar els documents (majorment, carnets) que revelen la pertinença de Torrens-Ibern a diverses entitats de caràcter sindical, polític, cultural i científic: la Union des Ingénieurs et Techniciens Français (UNITEC), la Unión de Intelectuales Españoles (UIE), la Union Nationale des Intellectuels (UNI), la Association Française pour l'Avancement de la Science (AFAS), la Union Rationaliste, la Encyclopédie de la Renaissance Française i – finalment– Cultura Catalana (Associació d'Intel·lectuals Catalans). La major part de les entitats culturals franceses que van fer eclosió amb la Libération estaven fortament hegemnitzades i dirigides per membres del Partit Comunista Francès (PCF). Això tenia la seva lògica, ja que el PCF havia constituït la força organitzada més gran resistent al nazisme, i presumia –amb raó– d'haver pagat per això generosament el seu tribut de sang, de ser “le parti des fusillés”.

Carnet UNITEC.

UNITEC, 1945.

Estatuts UNITEC.

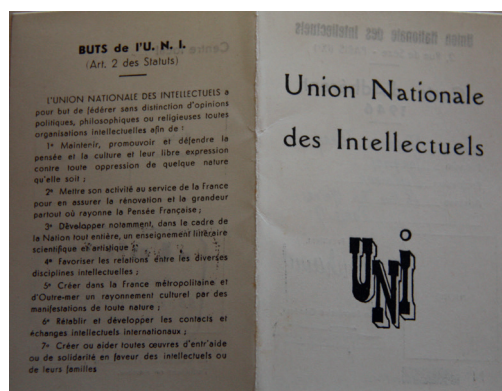
La **Union des Ingénieurs et Techniciens Français** (UNITEC) té el seu origen a la Union des Techniciens et Ingénieurs de la France Combattante, fundada a Londres el novembre de 1942, i a la UCIFC (Union des Cadres Industriels de la France Combattante), fundada a París el juliol de 1943 pel CNR (Comité National de la Résistance). La UCIFC, el primer secretari general de la qual va ser l'enginyer comunista Pierre Le Brun, va representar un paper molt important en la resistència a l'ocupació alemanya, mitjançant el sabotatge de la xarxa elèctrica. En arribar la *Libération*, les dues organitzacions es van fusionar, i van ser conegudes per la sigla UNITEC. Joaquim Torrens-Ibern devia sol·licitar la seva afiliació a finals de 1945, ja que el seu primer carnet d'UNITEC està signat pel president del Comitè Director el 30 de desembre de 1945.

La primera organització unitària d'intel·lectuals republicans que es va constituir a França després de la *Libération* va ser la **Unión de Intelectuales Españoles** (UIE), creada l'octubre de 1944. En podem conèixer la declaració de principis, els objectius, la composició i les principals activitats gràcies als 29 números del seu *Boletín*, digitalitzats al web de la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, de la Universitat d'Alacant². El seu primer editorial –que apareix en forma de crida als intel·lectuals espanyols residents a França– està impregnat de l'esperit entusiasta que animava els republicans espanyols exiliats, que pensaven que lògicament els aliats no s'aturarien als Pirineus i prosseguirien la seva lluita antifeixista enderrocant Franco. Aquest esperit “estaba por encima de cualquier ideario político y social, supeditándolo todo al derrocamiento de Franco y la Falange, a la reconquista de España y de su independencia y libertades”.

El Secretariat de la UIE estava format per l'escriptor José María Quiroga Plá, el músic Salvador Bacarisse i l'escriptor Francisco Moreno Cañamero, i com a responsables de la Secció de Lletres, Victòria Kent, Corpus Barga i José Atienza. Dirigien la secció de Ciències l'enginyer aeronàutic Emilio Herrera (general de la República), Alfonso Herberos de Tejada i Pau Cirera. La “Relación del grupo de compañeros que constituyeron la UIE” estava encapçalada per Pablo Picasso, seguit dels membres citats del Secretariat.

Al mateix primer editorial, la UIE expressava la voluntat d'estar oberta a totes les cultures de les Espanyes: “En la UIE se encuentran hombres de todos los partidos y creencias, de todas las Españas también: al lado de los castellanos, asturianos, extremeños y andaluces, figura un representante de la intelectualidad catalana, y están en vías de formación las Secciones vasca y gallega”.

Al *Boletín* de setembre-octubre de 1945, a la secció de nous adherents, apareix el nom de l'enginyer J. Torrens-Ibern.

Union Nationale des Intelectuels.
Principes.

² <https://www.cervantesvirtual.com/partes/239078/boletin-de-la-union-de-intelectuales-espanoles>. Aquests butlletins han estat estudiats per SALAÜN, Serge (1998) “El exilio literario en Francia: el *Boletín* de la Unión de Intelectuales Españoles”, a: AZNAR SOLER, Manuel (editor) *El exilio literario español de 1939: actas del Primer Congreso Internacional*, Bellaterra (edició digital).

55

La **Union Nationale des Intellectuels** (UNI) va ser creada a principis de 1945, com a fusió de les associacions professionals fundades en la clandestinitat, que reunien intel·lectuals i professionals resistents al nazisme³. Université Libre (organe des comités universitaires du Front National), que agrupava professors i estudiants resistents, va ser fundada ja a finals de 1940. El 1941 existien associacions de metges, pintors i músics resistents, i aquell mateix any es fundaria el Front National des Intellectuels⁴. El 1943 ja s'havien constituït les dues associacions més fortes, el Comité National des Écrivains i la Union des Intellectuels Patriotes. Aquestes, i la resta d'organitzacions clandestines, estaven majoritàriament dirigides per membres del Partit Comunista Francès, encara que els seus components abastessin tot l'ampli camp de l'antifeixisme. La Union Nationale des Intellectuels va estar primerament presidida pel literat Georges Duhamel, encara que l'home fort de la direcció va ser des del principi el seu secretari general, el prestigiós científic comunista Frédéric Joliot-Curie, premi Nobel. Totes dues personalitats signen el carnet d'afiliat de Torrens-Ibern de l'any 1946.

Congrès de l'A.F.A.S.

Cette carte donne droit sur sa présentation aux avantages accordés à l'occasion du Congrès. A leur arrivée dans la ville où il a lieu, MM. les Congressistes sont priés de se rendre au **SECRÉTARIAT GÉNÉRAL** pour y faire apposer le timbre de contrôle.

La présente carte est envoyée aussitôt le paiement de la cotisation et est valable pour l'année en cours.

Prêt de remplir le talon ci-dessous

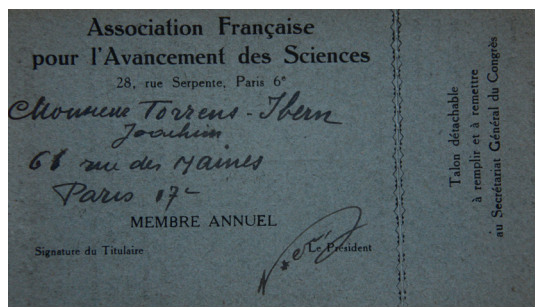
Nom et Prénom _____
 Qualité _____
 Adresse pendant le Congrès _____
 Domicile habituel _____
 Section : _____

A remplir par le Sociétaire

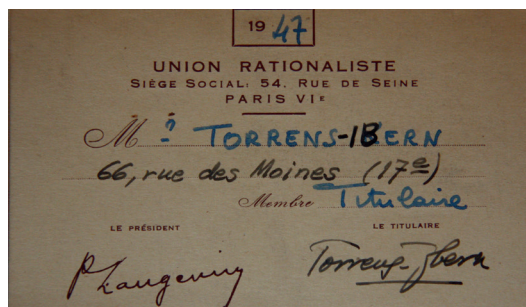
Congrès AFAS.

³El procés de constitució d'aquestes entitats està detallat a l'esmentat llibre de David Caute, així com a l'article de VIRIEUX, Daniel (2002) "La direction des intellectuels communistes dans la Résistance française, 1940-1944", *Sociétés & Représentations* (revista electrònica), núm. 15, p. 135-154.

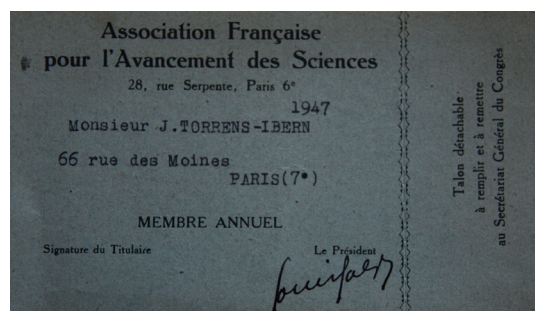
⁴Es registren activitats del Front National Universitaire, del Comité National des Médecins Français, del Comité National des Juristes, del Front National des Arts, del Mouvement National du Spectacle...

Congrès AFAS.

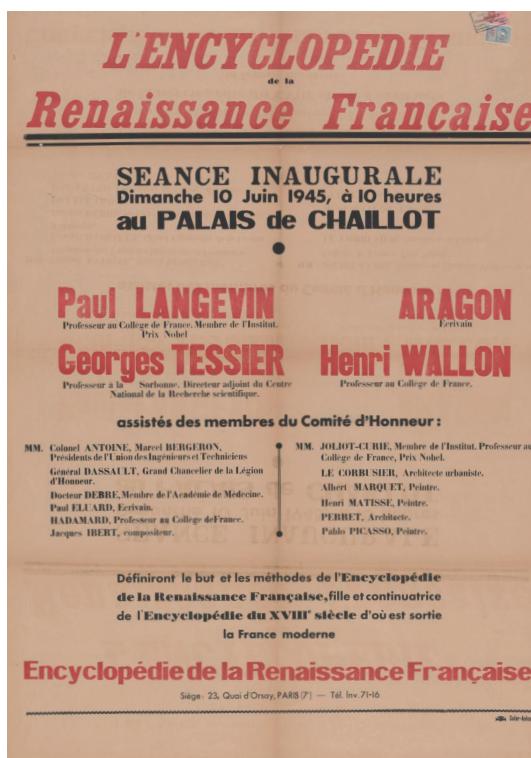
1947-Union rationaliste (Langevin)

Congrès AFAS.

La **Association Française pour l'Avancement de la Science** (AFAS) va ser fundada el 1872 per una coalició d'erudits de primera línia, d'enginyers d'Estat, d'industrials i de financers⁵. El seu primer president va ser el metge, fisiòleg i biòleg Claude Bernard. L'AFAS aspirava a estendre des de París a totes les ciutats de França l'interès per la ciència per part de totes les capes de la població. L'AFAS considerava que la ciència és una activitat social, més que no pas el producte del treball d'un grup elitista. El 1947, any en què es va inscriure Torrens-Ibern per assistir al seu congrés, l'AFAS estava presidida pel zoòleg Louis Fage, que acabava de substituir el matemàtic Paul Montel.

⁵ L'AFAS continua existint actualment, i disposa de la seva pròpia web i de la revista *Sciences*. La història dels seus primers anys està explicada a SOLAIS, Marinette (1999) "À l'origine de l'AFAS: quels hommes? Quelles idées?", *Sciences*, num. 99-1, p. 27-31.

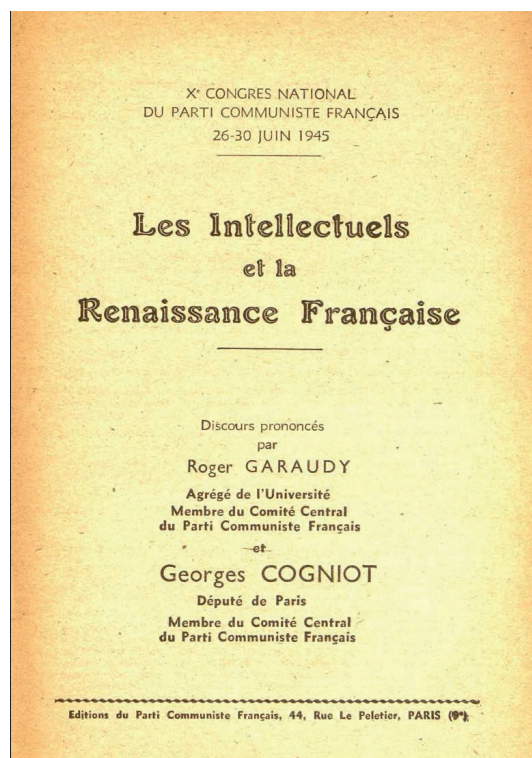

Encyclopédie Renaissance Française.

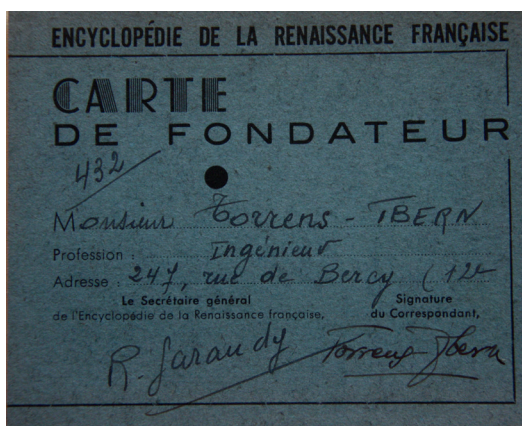
La **Union Rationaliste** (UR) va ser fundada el març de 1930 per un grup d'eminents científics, entre els quals destacava el físic Paul Langevin⁶. Aïat es va dotar d'una revista, *Les Cahiers Rationalistes*, que en el seu primer número (gener de 1931) manifestava el programa de la Unió: "Defendre i difondre entre el gran públic l'esperit i els mètodes de la ciència per lluitar contra l'irracionalisme, i més encara, contra la ignorància, agrupant un nombre de savis disposats a sostreure algunes hores de les seves investigacions personals per consagrar-se a aquesta obra educativa". L'objectiu era també reaccionar contra el corrent conservador catòlic polític.

El carnet de membre titular de la Unió Rationaliste de Torrens-Ibern, per a l'any 1947, però segurament elaborat durant l'any anterior, està signat per Paul Langevin com a president. Durant l'Ocupació, Langevin va ser detingut i confinat per la Gestapo diverses vegades. El 1944 es va adherir al Partit Comunista Francès, i va morir el desembre de 1946. Va ser succeït a la presidència de la UR per Frédéric Joliot-Curie, en la qual romandria fins a 1955. Durant la guerra freda, la Union Rationaliste va constituir un refugi per als científics comunistes.

⁶LAURENS, Sylvain (2019) *Militer pour la science. Les mouvements rationalistes en France (1930-2005)*, Paris, EHESS. Més accessible <https://union-rationaliste.org/notre-histoire/>.

Garaudy. Les intellectuels et la Renaissance française.

Encyclopedie de la Renaissance Française

La **Encyclopédie de la Renaissance Française** (ERF) va ser un projecte sorgit durant la celebració del X Congrés del PCF, el juny de 1945. Els intel·lectuals Roger Garaudy i Georges Cogniot van pronunciar sengles discursos⁷, presentant la proposta de reconstruir l'esperit francès a un nivell superior. "L'Encyclopédie de la Renaissance Française aspira a continuar l'esperit francès en la més grandiosa de les seves tradicions, la dels nostres racionalistes i materialistes del segle XVIII, la d'Helvetius i Diderot, que van

constituir amb la seva Encyclopédie l'arsenal ideològic de la Revolució Francesa. [...] Els més il·lustres dels savis membres del nostre Partit, assenten les bases d'una vasta síntesi dels nostres coneixements i de la nostra tècnica, que continuarà la del segle XVIII, la de Diderot i D'Alembert. La primera va estar dominada per una doctrina, la del materialisme mecanicista; la nostra ho serà per l'única doctrina capaç avui d'abastar en un tot únic les ciències, les tècniques i les arts: el materialisme dialèctic".

⁷Tots dos discursos van ser després impresos, conformant un fulletó titulat *Les Intellectuels et la Renaissance Française*, que es pot descarregar a la web de la Bibliothèque Marxiste de Paris.

Diversos números de *La Pensée*, revista teòrica del PCF⁸, apareguts durant els anys següents continuen desenvolupant i precisant la tasca dels diversos grups especialitzats d'intel·lectuals. Però el magne projecte no es duria a terme, sobretot pels esculls teòrics trobats al si de la comunitat científica. Allò de la “ciència proletària” contra la “ciència burgesa” es va convertir en un fangar, del qual no va sortir res aprofitable. Es va donar a més la circumstància que durant aquests anys va esclatar l'anomenat “cas Lissenko”, l'enginyer agrònom protegit per Stalin, que postulava l'herència dels caràcters adquirits, davant dels aspectes teòrics de l'evolucionisme fortament arrelats a la comunitat científica internacional, incloent-hi els científics comunistes. Les polèmiques politicocientífiques que es van desfermar van contribuir a minvar el prestigi del PCF, i van allunyar-ne alguns dels contendents més involucrats en les ardents discussions⁹.

Però res d'això no es podia preveure quan Torrens-Ibern va obtenir la “Carte de fondateur de l'Encyclopédie de la Renaissance Française”, document signat pel mateix secretari general de l'entitat, Roger Garaudy.

Hem deixat per al final l'entitat en què JT-I va invertir més esforços, **Cultura Catalana (Associació d'Intel·lectuals Catalans)**, entitat creada a París el 1945¹⁰. Així com l'emigració política catalana va mantenir fortes diferències, amb rivalitats i polèmiques sonades (per exemple, entre el govern de la Generalitat a l'exili

i el Consell Nacional Català creat a Londres per Pi i Sunyer), en la qüestió de la defensa de la cultura catalana l'ambient va ser molt més unitari. El 1939 ja s'havia creat a París la Fundació Ramon Llull, amb l'objectiu de mantenir la cultura catalana a l'exili i subvenir a les necessitats dels intel·lectuals. La reapareguda *Revista de Catalunya* va ser el mitjà en què es van difondre els treballs dels escriptors exiliats. Torrens-Ibern va formar part del Comitè Editor, en representació de Cultura Catalana. L'entitat Cultura Catalana va ser fundada a París el 1945. La notícia més antiga que he trobat d'aquest esdeveniment és al *Boletín* núm. 5-6-7 (abril-juny de 1945) de la Unión de Intelectuales Españoles. A la pàgina 8 s'informava de la creació d'aquesta entitat difusora de la cultura catalana, el Consell Directiu del qual estava encapçalat per Pompeu Fabra com a president d'honor, per Nicolau d'Olwer com a president, i Josep Quero Molares, Joan Rebull i Pere Cirera com a vicepresidents. A la pàgina 12 del núm. 28-29 de l'esmentat *Boletín* (març-abril de 1947) s'informava sobre la nova directiva de Cultura Catalana, encapçalada ara per Quero Molares, amb Rafael Tasis, el doctor Josep Bonifaci i l'escultor Joan Rebull com a vicepresidents. Tancava la llarga llista de responsables de secció el nou secretari (lloc clau en tota institució), l'enginyer Joaquim Torrens-Ibern.

El 1947 l'entitat comptava amb 263 socis, i el 1948 amb 333. La llista d'activitats de-

⁸Aquesta revista està digitalitzada i es pot descarregar lliurement a la web de Gallica, de la Bibliothèque Nationale Française: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb34348981h/date>. Jo he trobat articles relacionats amb el projecte d'EFR als números 4, 12 i 20.

⁹Una anàlisi extensa de les teories involucrades i de les polèmiques desfermades a França a LECOURT, Dominique (1976) *Lysenko. Historia real de una ciencia proletaria*. Digitalitzat a la xarxa, a l'adreça <https://www.abertzalekomunista.net/es/biblioteca/internacionales/lecourt-dominique/2511-lysenko-historia-real-de-una-ciencia-proletaria>.

¹⁰A la Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona) hi ha les dues Memòries editades per l'entitat, on es presenten les activitats desenvolupades entre maig de 1945 i febrer de 1948.

senvolupades per Cultura Catalana en el període abastat per les dues Memòries és molt extensa, per la qual cosa pràcticament gairebé em limitaré a comentar breument alguns dels esdeveniments que han deixat empremta en la documentació de l'arxiu familiar Torrens-Ibern que reproduïm en aquest annex.

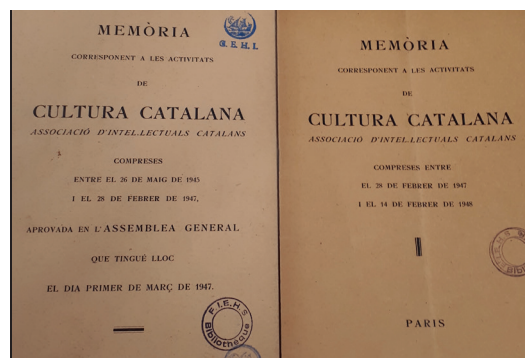
Per al primer trimestre del 1946, la Secció de Ciències de Cultura Catalana va organitzar un cicle de conferències sobre “La reconstrucció econòmica i l'actualitat tècnica”. L'objectiu era “permetre als nostres tècnics de fer sentir la seva veu sobre temes d'una importància tan capital per al futur de Catalunya i d'Espanya, i recollir els elements d'estudi que han de fer possible llur reconstrucció econòmica tan prompte com la llibertat i la democràcia hi floreixin de nou. Creiem que és així com, des de l'exili i mentre ens són closes les portes de la Pàtria, podrem fer una obra més útil per a la preparació d'un demà esplendorós per a Catalunya i per a tots els catalans”. Els quatre conferencians del cicle eren l'enginyer metal·lúrgic Joan Castells i els enginyers industrials Francesc Salsas, Santiago Rubió Tudurí¹¹ i Joaquim Torrens-Ibern, la conferència del qual es titulava “L'organització de l'estadística econòmica i la producció industrial”.

Els documents parisencs de Joaquim Torrens-Ibern que hem analitzat i comentat ens han servit per reconstruir i reviuire l'ambient d'il·lusió i d'esperança que l'animava, a ell i al conjunt d'exiliats republicans, a l'estimulant París de la *Libération*. JT-I, com molts dels seus compatriotes, aspiraven a posar la ciència i la tècnica al servei de l'espècie humana,

i aplicar els seus coneixements al ressorgiment material i moral del seu país, recuperat per a la llibertat i la democràcia després de la nit del feixisme. Lamentablement, aquestes esperances van ser sacrificades als interessos estratègics de les potències occidentals, que van preferir que el poble espanyol continués sotmès al brutal règim franquista durant uns quants decennis més.

1946-Cultura Catalana-Cicle reconstrucció econòmica.

Memòries Cultura Catalana, 1945-1947.

¹¹L'enginyer industrial Francesc Salsas, amic personal de Josep Tarradellas, va ser el principal impulsor de les indústries químiques que van formar part de la Comissió d'Indústries de Guerra de la Generalitat. N'he parlat a LUSA, Guillermo (2007) “La Escuela de Ingenieros en guerra (1936-1938)”, *Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona*, núm. 17. De Santiago Rubió em vaig ocupar extensament a LUSA, Guillermo (2015) “Los tres directores de la Escuela durante la guerra (1936-1939). (III) Santiago Rubió i Tudurí”, *Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona*, núm. 25.

Col·lecció “Enginyers il·lustres”

Transports d'àmbit local: reptes de futur. Recordant l'enginyer Santiago Rubió i Tudurí,
Barcelona, Associació/Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2002.
[Coordinat per Glòria Rubió Armangué. Pròleg d'Àngel Llobet i Ferran Ramon, presentació de Ferran Puerta, Manuel Villalante i Josep M. Rovira, amb textos de Joan Tatjer, Sergi Muñoz, Xavier Casas, Pere Macias, Manuel Niño i Glòria Rubió].

1. Enric Freixa i Pedrals (1911-2002),
Barcelona, Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2012.
[Coordinat per Francesc Puig Rovira, amb textos de Carles Puig-Pla i Francesc Puig Rovira. L'acte d'homenatge va incloure també intervencions no publicades d'Antoni Giró, Francesc Roure, Joan Vallvé Ribera, Joan Munt i Antoni Freixa].

2. Estanislau Ruiz i Ponsetí (1889-1967),
Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya/Institut Menorquí d'Estudis, 2017.
[Coordinat per Albert Corominas, Guillermo Lusa i Pau Verrié. Pròleg de Miquel Àngel Limón i Jordi Renom, amb textos de Francesc Roca Rosell. L'acte d'homenatge va incloure també intervencions no publicades de Josep Portella Coll i de Xavier Ferré Trill].

3. Emili Viader i Solé (1872-1943),
Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2018.
[Coordinat i redactat per Andreu Galera Pedrosa. Pròleg de Santiago Montero i Jordi Renom. L'acte d'homenatge va incloure també intervencions no publicades de Jordi Renom, Josep Canals, Mireia Fèlix i Carles Viader].

4. Pompeu Fabra i Poch, enginyer (1868-1948),
Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2018.
[Coordinat per Pau Verrié. Presentació de Jordi Renom, introducció de Ramon Garriga, amb textos de Guillermo Lusa, Ton Sales, M. Rosa Mateu, Carles Riba, Jaume Miranda, Mercè Lorente, Josep Amat, Josep M. Rosanas, Teresa Cabré i Jordi Bosser].

5. Joan Vallvé i Creus (1910-1988),
Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2019.
[Coordinat per Pau Verrié. Presentació de Josep Canós i Jordi Renom, amb textos de Guillermo Lusa, Jordi Renom, Joan Vallvé Ribera, Jaume Bassa i Joan Majó].

**6. Ferran Cuito i Canals,
enginyer industrial, polític,
economista i editor
(1898-1973),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2020.
[Coordinat per Guillermo Lusa i Pau Verrié.
Pròleg de Jordi Renom, amb textos d'Amadeu Cuito, Guillermo Lusa i Francesc Roca].

**7. Josep Maria Serra Martí,
enginyer industrial al servei de
Barcelona (1927-1991),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2021.
[Coordinat per Pau Verrié.
Introducció de Pau Verrié, amb textos dels
germans Serra Majem (Rosa, Marc, Lluís, Mia,
Marta i Tere), Joan Anton Maragall,
Pau Verrié, Joan Torres Carol, Rosa Ma
Forcada, Lluís Fontanals Jaumà, Adolf
Cabruja, Alberto Crespán Echegoyen,
Rafa de Cáceres, Aulo Gellio
Magagni I Jordi Renom].

**8. Ferran Casablanques Planell
(1874-1960),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2022.
[Coordinat per Guillermo Lusa.
Presentació de Jordi Renom, amb textos de
Guillermo Lusa, Esteve Deu i Manel Camps].

**9. Cent anys del nostre edifici social
(1922-2022),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2023.
[Coordinat per Guillermo Lusa. Intro-
ducció de Maria Salamero, amb textos
de Guillermo Lusa i Carlos Ferrater].

**10. Francesc Izard i Bas, enginyer mecànic
i hidràulic, polític i banquer
(1872-1957),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2023.
[Coordinat per Guillermo Lusa.
Introducció de Maria Salamero
i German Palacín, amb textos de Jaume
Barberà, Manel Camps i Jordi Izard].

**11. Alfonso Comín, enginyer, cristià
i comunista, escriptor i polític
(1933-1980),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2024.
[Coordinat per Pau Verrié. Presentació
de Maria Salamero, amb textos de Betona
Comín, Francesc Puig Rovira, Laura
Tremosa, Josep M. Vegara, Maria Comín,
Toni Comín, Ignasi Riera i Joaquim Sempere].

**12. Isabel de Portugal Trabal Tallada
(1924-2014),**

Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2024.
[Coordinat per Elisenda Rosanas, Montse Carbó
i Maria Vidal. Presentació de Maria
Salamero i Fèlix Masjuan, amb textos de Gui-
llermo Lusa, Jaume Trabal, Joan Trabal, Alfred
Ortí, Joan Torres Carol, Joan Vallvé Ribera,
Ferran Ramon, l'equip Caixa Enginyers, Ma-
nuel Espiau, Jaume Bassa, Hilari Lorente,
Ramon Ferrer, Josep Oriol Sala i Joan Cavallé].

Enginyers
Industrials de Catalunya

